

Міністерство освіти та науки України  
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка  
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання  
історичних дисциплін

Головач Оксана Янівна

**СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ В АФРИЦІ ТА  
АЗІЙСЬКО-ТИХОООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ У РОКИ ПЕРШОЇ  
СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Напрямок підготовки: 014.03 Середня освіта (історія)

Галузь знань: 01. Освіта

Кваліфікаційна робота  
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник

\_\_\_\_\_ О.В. Потехін

доктор історичних наук, професор,  
професор кафедри всесвітньої історії,  
міжнародних відносин та методики  
навчання історичних дисциплін

«\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ року

Виконавець

\_\_\_\_\_ О.Я. Головач

«\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ року

Суми 2020

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....</b>	<b>7</b>
<b>РОЗДІЛ 2. СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ В АФРИЦІ ТА АЗІЙСЬКО-ТИХОООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....</b>	<b>11</b>
<b>РОЗДІЛ 3. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА НА АФРИКАНСЬКОМУ ТЕАТРІ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ .....</b>	<b>40</b>
<b>3.1. Західно-Африканська кампанія та її наслідки для колоній Того та Камеруну .....</b>	<b>41</b>
<b>3.2. Південно-Західний Африканський фронт та наслідки бойових дій для колоній в регіоні.....</b>	<b>49</b>
<b>3.3. Східно-Африканська кампанія та її вплив на розвиток Танзанії, Руанди та Бурунді.....</b>	<b>53</b>
<b>РОЗДІЛ 4. АЗІЙСЬКО-ТИХОООКЕАНСЬКИЙ ТЕАТР БОЙОВИХ ДІЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, НАСЛІДКИ ДЛЯ КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ РЕГІОНУ.....</b>	<b>66</b>
<b>4.1 Бойові дії на материковій частині Азійсько-Тихоокеанського регіону та наслідки Першої світової війни для Цзяочжоу .....</b>	<b>66</b>
<b>4.2 Військова кампанія в Океанії та її наслідки для островів Тихоокеанського регіону .....</b>	<b>72</b>
<b>ВИСНОВКИ .....</b>	<b>77</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ .....</b>	<b>81</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>87</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми.** До нашого часу тема Першої світової війни не перестає бути актуальною. З кожним роком завдяки науковим дослідженням відкриваються нові факти даного періоду, які вплинули на сучасний стан подій в світі або знайшли своє відображення в історичній науці. Тема Першої світової війни має досліджуватися для того, щоб отримати цілісні уявлення про результати, наслідки, втрати та протиріччя, які світ мав на поч. ХХ ст..

Сучасна світова громада приділяє увагу вивченню періоду Першої світової війни, в основному подіям, які відбувалися на головних фронтах, серед яких Східний, Західний та Близькосхідний, але уваги потребують також і другорядні театри бойових дій, на яких використання людського ресурсу та військового потенціалу воюючих країн не було таким же масштабним як і на головних фронтах, але, тим не менш, ведення війни на цих територіях мало вплив на хід та результати світової воєнної кампанії. Такими фронтами є Африканський та Азійсько-Тихоокеанський.

Військові конфлікти на території німецьких колоній в Африці, Азії та в водах Океанії були невідворотними, так як кожна з воюючих країн-метрополій мала колонії в даних регіонах і воювала за розподіл сфер впливу, незважаючи на попередні домовленості збереження нейтралітету в деяких колоніальних регіонах.

Питання становища німецьких колоній в Африці та Азійсько-Тихоокеанському регіонах в роки Першої світової війни є надзвичайно цікавим та малодослідженим у вітчизняній історіографії. У зв'язку з цим, актуальність теми даного дослідження зумовлена необхідністю комплексного підходу до висвітлення питання.

**Мета дослідження** полягає в комплексній характеристиці стану німецьких колоній в Африці та Азійсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Першої світової війни; розгляді особливостей ведення та наслідків війни на Африканському та Азійсько-Тихоокеанському театрах

бойових дій. Для досягнення мети необхідно вирішити такі **дослідницькі завдання:**

- розглянути процес виникнення німецьких колоній в Африці, Океанії та китайській провінції Шаньдун, виявити їх регіональну специфіку, особливості нормативно-правової бази та адміністративної системи.
- дослідити перебіг бойових дій Першої світової війни на Африканському фронті та визначити наслідки кожної з воєнних кампаній для колоній регіону;
- охарактеризувати особливості Азійсько-Тихоокеанського фронту Першої світової війни та його результати в контексті нового колоніального розподілу.
- визначити вплив Африканського та Азійсько-Тихоокеанського театрів бойових дій на хід та результати Першої світової війни.

**Об'єктом дослідження** є німецькі колонії.

**Предметом дослідження** становище та особливості німецьких колоній в Африці та Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

**Хронологічні межі роботи** охоплюють період 1914-1918 рр.. Нижня хронологічна межа обумовлена початком Першої світової війни та нападом союзних військ на німецькі колонії. Вибір верхньої межі дослідження обумовлений завершенням війни і переходом всіх німецьких колоніальних володінь під контроль держав-переможниць. Проте задля ґрунтового та цілісного розгляду теми часові рамки роботи розширено, що пояснюється необхідністю дати уявлення про утворення німецьких колоній в Африці, Океанії та Азії та наслідки Першої світової війни для колишніх німецьких колоній.

**Територіальні межі дослідження** відповідають територіям, які входили до Німецької колоніальної імперії на 1914 р.: Південно-Західна Африка, Німецька Східна Африка, Західна Африка, провінція Шаньдун в Китаї та острови Океанії.

Основними **методами** у процесі написання даного дослідження є описовий, хронологічний, історико-порівняльний та метод аналізу. Використання описового та хронологічного методу простежується у висвітленні питань кожного з розділів, так як матеріал подано за хронологією з відповідним описом та деталізацією подій. Історико-порівняльний метод та метод аналізу було використано при дослідженні особливостей Африканського та Азійсько-Тихоокеанського фронтів, а саме: аналізу воєнних дій на кожному та висвітлення подій даного періоду на основі історичного порівняння. Також метод історичного порівняння застосовувався при вивченні особливостей німецького колоніального управління і його відмінностей в Океанії та Африці.

**Наукова новизна даної роботи** полягає у комплексному висвітленні вагомого значення другорядних фронтів, які виникли на території німецьких колоній в 1914 р. та вплив бойових дій в даних регіонах на результати Першої світової війни, а також удосконалення та підтвердження уявлень про «новий» колоніальний розподіл світу в результаті Версальсько-Вашингтонської системи договорів.

**Практичне значення одержаних результатів.** Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці до уроків в школі, семінарів та лекцій з всесвітньої історії та міжнародних відносин у ЗВО, а також як підґрунтя для подальших досліджень з даної теми.

**Апробація результатів дослідження** здійснена на:

1. VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих учених» 18 квітня 2019 року. Головач О.Я. Африканський театр бойових дій в німецьких колоніях у роки Першої світової війни // Історико-філософські дослідження молодих учених: VII Всеукраїнська науково-практична конференція. Суми, 2019. С. 26-28.

2. IV Міжнародній науковій конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» 28-29 листопада 2019 року. Головач О.Я. Становище колишніх німецьких колоній в Африці після Першої світової

війни // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: IV Всеукраїнська наукова конференція. Суми, 2019. С. 135-138.

3. Міжнародній науковій конференції «Україна в сучасному світі», 18-19 червня 2020 року: Головач О.Я. Вплив результатів Першої світової війни на розвиток колишніх німецьких колоній в Африці // Україна в сучасному світі: Міжнародна наукова конференція. Суми, 2020. С. 14-17.

4. VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи. Головач О.Я. Західно-Африканська кампанія Першої світової війни, її результати та наслідки для колоній Того та Камерун // Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи: VII Всеукраїнська науково-практична конференція. Суми 1-2 жовтня, 2020. С. 16-20.

5. IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2020», Бахмут, 23-24 жовтня 2020 року. Головач О.Я. Становище німецьких колоній в Океанії протягом Першої світової війни.

Магістерська робота аналізувалася та обговорювалася на засіданнях кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін СумДПУ імені А.С.Макаренка.

Магістерська робота **складається** зі вступу, чотирьох розділів, третій та четвертий поділено на три та два підрозділи відповідно, висновків, бібліографії та додатків. Робота побудована за хронологічно-проблемним принципом.

## РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

При написанні магістерської роботи використано ряд джерел, які є необхідними при висвітленні питань німецької колоніальної політики, особливостей ведення Першої світової війни на Африканському та Азійсько-Тихоокеанському театрах бойових дій та її наслідків для колишніх німецьких колоній.

Джерельна база магістерської роботи складається з джерел офіційного, агітаційно-публіцистичного та неофіційного походження.

Перша група включає документи офіційного походження, а саме: документи адміністративних органів, законодавчі акти, матеріали статистики, офіційні дипломатичні документи, парламентські документи, що стосуються колоній Африки, Океанії та провінції Шаньдун.

Найбільшу інформаційну цінність з першої групи джерел, що відносяться до документів офіційного походження, становлять опубліковані збірники колоніальних законів, указів і постанов імператорів, канцлерів, колоніального відомства, губернаторів колоній, а також дипломатичні документи [20; 30; 37; 54; 75].

Другу групу джерел склали агітаційно-публіцистичні роботи, періодичні видання, що виходили як в метрополії, так і в колоніях [46; 51].

Серед джерел неофіційного походження важливе значення мають мемуари та подорожні нотатки щоденники, записки і спогади сучасників [7; 16; 24; 36; 48; 55; 69]. Вони складають третю групу джерел. Значне число мемуарів містять фотоматеріали, завдяки яким можна зробити висновки про повсякденне життя німців та місцевого населення в колоніях. У деяких спогадах є відомості про колоніальний бюджет, інструкції уряду, накази і розпорядження місцевої німецької колоніальної адміністрації. Джерела неофіційного походження дають вичерпне уявлення про повсякденне життя німців та місцевих в Океанії, Африці та Цзяочжоу, висвітлюють характер співіснування місцевих та колоністів. Загальні відомості даних джерел

досить ширші: вони описують життя місцевого населення, самобутню культуру та природні особливості німецьких колоній. Спогади допомагають у реконструкції деяких подій, що відбувалися в колоніях в роки Першої світової війни — умови життя, побут, культура, взаємини німецьких колоністів, тобто містять таку інформацію, яку в більшості неможливо отримати з інших видів джерел.

Дослідження з теми Першої світової війни на Африканському та Азійсько-Тихоокеанському театрах бойових дій частково представлені у працях іноземних науковців. А.М. Зайончковський [27], Дж. Кіган [34], П. Дармштеттер [19], Р.Н. Ісмагілова [33], О.Н. Розанов [53], І.С. Ісаков [32], займалися вивченням особливостей ведення бойових дій в німецьких колоніях у контексті загального вивчення фронтів Першої світової війни.

Вивчення теми Азійсько-Тихоокеанського та Африканського фронтів неможливе без визначення особливостей колоніальної експансії Німеччини напередодні Першої світової війни та характеристики становища колоній за німецького господарювання. З XIX ст. багато авторів звертали увагу на політичні й економічні причини початку колоніальної експансії Німеччини та особливості ведення колоніальної політики залежно від регіону. Дане дослідження спирається на результати праць науковців, а саме: І.С. Чарного [63], А.Л. Ємельянова [25], Б.М. Туполева [58], Х. Дрекслера [22], К.В. Малаховського [44], І.А. Улановської [59], В.Л. Рєзнікова [52] та інших, роботи яких дають цілісне уявлення про колоніальну політику Німеччини та становище німецьких колоній в кінці XIX та на поч. XX ст. Останні в своїх працях доводять, що боротьба Німеччини за тихоокеанські острови була концептуально пов'язана з колоніальним суперництвом держав в Африці та з міжнародними відносинами в цілому.

Монографія І.С. Чарного «Початок колоніальної експансії Німеччини в Африці (1879-1885 рр.)» [63] дає уявлення про значення діяльності авантюристів та підприємців типу А.Людерица та О.Фінша в освоєнні та захопленні колоній, формуванні в Німеччині фінансово-монополістичних



угруповань та показує участь держави в реалізації перших колоніальних проектів.

Б.М. Туполєв та А.М. Пегушев [49] займалися вивченням проблем, пов'язаних з історією німецької колоніальної політики. Окремою темою стали національно-визвольні рухи корінного населення. Історики докладно і багатопланово розглянули механізм інтеграційної взаємодії на критичній стадії його розвитку і дали розгорнуту панораму подій одного з найвідоміших антиколоніальних повстань «Маджі-Маджі».

Праця І.А. Улановської «Боротьба за Східну Африку і преса» [59] розкриває особливості колоніальної боротьби між європейськими країнами за даний регіон, а також дає уявлення про соціальний, економічний та політичний аспект взаємодії між німецькими колоністами та місцевим населенням Танганьїки, Руанди та Бурунді.

У монографії В.А. Рєзнікова «Колоніальна політика кайзерівської Німеччини в Океанії» [52], вперше комплексно були розглянуті питання, пов'язані зі становленням і розвитком в регіоні колоніальної економіки, форми і методи її організації та відносини з традиційним суспільством.

Наукові монографії А.С. Балезіна [3-4], П.Б. Бонвіч [5], О.Ю. Пуховської [50] дають уявлення про особливості існування німецьких колоній та наслідки Азійсько-Тихоокеанського та Африканського фронтів для післявоєнного економічного та політичного розвитку колишніх німецьких колоній.

Х. Грюндер [80] детально займався вивченням питання впровадження колоніальної політики Німеччини в Африці та Океанії, боротьбою держав за оволодіння колоніальними плацдарми в різних регіонах світу. Він описує боротьбу Великої Британії, Німеччини та США за острови Самоа та її вплив на поглиблення протиріч між колоніальними державами в цілому.

Праця А.С. Єрусалимського [26], присвячена темі німецьких колоніальних володінь, полягає в дослідженні питань, пов'язаних з колонізацією Південної Африки і Китаю, а також зверненням до передісторії

колоніальної політики періоду канцлерства Отто фон Бісмарка. Особливого значення автор надає політиці кайзерівської Німеччини в Китаї.

А.В. Гостенков [14] у своєму дослідженні не тільки показав значення Цзяочжоу як стратегічного плацдарму Німеччини в Китаї, але і визначив його значення для розвитку фінансово-економічної німецької експансії.

Питання особливостей ведення Першої світової війни на території Китаю розглядається у праці Ісакова І.С. «Операція японців проти Циндао в 1914 році» [32], в якій автор відображає не лише ведення бойових дій та захоплення порту, але й також міжнародно-політичні аспекти німецької колоніальної політики в Китаї та наслідки для провінцій Шаньдун в результаті її захоплення японцями у війни.

У вітчизняній історіографії тема Азійсько-Тихоокеанського та Африканського театрів бойових дій майже не досліджена, лише праці С.С. Трояна [56-57] та С.М. Луценка [41-43] дають часткове уявлення про події, які відбувалися в німецьких колоніях в цей період, а саме зміни в політичному, економічному та соціальному аспектах після Першої світової війни. Але в них ґрунтовно описано колоніальну політику Німеччини напередодні війни та особливості господарювання німецьких колоністів в Океанії, Африці та Циндао.

Однак, незважаючи на широкий список авторів, які вивчали питання Азійсько-Тихоокеанського та Африканського фронтів, становища німецьких колоній напередодні та у роки Першої світової війни, жодного комплексного дослідження не було створено. Наявні роботи з даної тематики приділяють значенню заморських театрів бойових дій лише незначну увагу. Відсутність узагальнюючих монографій не дозволяє цілісно поглянути на проблему існування німецьких колоніальних спільнот в часи Першої світової.

## **РОЗДІЛ 2. СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ В АФРИЦІ ТА АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

В 70-х рр. XIX ст. Німецька імперія змінює напрямок зовнішньої політики і звертає свої погляди на Схід та Африку з метою отримання колоніальних володінь. Соціальне та економічне становище в країні вимагало розширення ринків збуту власної продукції та отримання додаткової сировини.

На кінець XIX ст. колоніальні володіння були розподілені між великими колоніальними імперіями і перед Німеччиною постала проблема боротьби за сфери впливу. Але вже на початок Першої світової війни Німецька імперія володіла рядом колоній зі сформованими економічними, політичними, соціальними та культурними особливостями.

24 квітня 1884 р. до сфери німецького впливу потрапила бухта Ангра-Пекена в Південно-Західній Африці, пізніше – землі купця Адольфа Людєріца в даному регіоні, що ознаменувало початок колоніальних завоювань німецької імперії на Африканському континенті. Провідна роль в процесі освоєння даних територій належала Німецькому колоніальному товариству, що було створене в 1882 р. [19, с. 28]. Метою створення німецьких колоніальних організацій стало просування ідеї колоніальної експансії Німеччини та визнання її загарбань іноземними країнами.

Для утвердження у Південно-Західній Африці, а саме на відрізку території від річки Оранжевої на півдні до мису Фріо на півночі, Німеччина відправила ескадру з 3 кораблів, - корвети «Елізабет», «Лейпциг» і бойовий човен «Вовк», які мали бути гарантами німецького панування в даному регіоні [72, р. 16].

30 квітня 1885 р. було створено Німецьке колоніальне товариство Південно-Західної Африки. Основу колонії в даному регіоні складала Намібія, без порту Уолфіш-Бей, який за договором від 1 липня 1890 р.

відійшов Великій Британії, яка натомість визнала колоніальні володіння німецької імперії в Південно-Західній Африці [4, с. 113].

У 1891 р. головою німецької адміністрації в Намібії замість імперського комісара став ландесгауптман – губернатор, що об'єднував функції військової і громадянської влади. Центром німецької адміністрації було управління ландесгауптмана, що складається з департаментів, якими керували діючі або колишні військові. Наприкінці XIX ст. почали функціонувати і допоміжні ради – дорадчі органи при адміністрації, які обиралися лише з німецького населення раз на 1-2 роки – по одному від кожного стану німецьких поселенців.

На початку XX ст. був збільшений апарат чиновників. Для ефективнішого управління Південно-Західна Африка була розділена на вісім бецірків і шість дистриктів, також було створено губернаторську раду та збільшено чисельність поліції. Німецька влада заохочувала переселення європейців в колонії, натомість постійно обмежувала і утискала становище місцевого населення Намібії – племен гереро і нама [78, р. 12].

Згідно із законом 1905 р. німецькі власті могли вилучати на користь імперії землі місцевих жителів. У 1907 р. були видані «Постанови у справах місцевого населення», за якими корінні жителі Південно-Західної Африки могли мати землі та худобу тільки за спеціальним дозволом губернатора. Африканцям було заборонено розселятися на одній ділянці більше десяти чоловік, навіть на фермах, що належали колонізаторам.

За «Розпорядженням про паспортний режим місцевого населення» кожен корінний житель з восьми років зобов'язаний був мати паспорт і пред'являти його на першу вимогу. У період німецького панування в даному регіоні були закладені основи расової сегрегації: резервації, система пропусків, закони про працю за контрактом, закони про бродяжництво та ряд інших розпоряджень та постанов, що обмежували права місцевого населення [17, с. 115].

Протягом 1904-1907 рр. протистояння між місцевим населенням та німецькими колонізаторами призвело до кровопролитної війни за території. Племена гереро і нама мали на меті відстояти власну землю та отримати право господарювати на ній, а німецьке управління хотіло витіснити місцеве населення та захопити землю для майбутніх переселенців з Німеччини.

Організаторами повстання в 1904 р. виступили представники племен гереро та нама – Самуель Магареро, Хендрік Вітбоой та Якоб Моренго. В результаті повстання загинуло 120 німців, серед яких були жінки та діти [23, с. 123].

Губернатор колонії Т. Лейтвейн на першому етапі кампанії сам очолив каральні загони. Свої нечисленні війська він розділив на три групи: східну, західну і центральну. Східна група в березні-квітні 1904 р. понесла серйозні втрати в постійних сутичках з повстанцями, а також вкрай сильно постраждала від хвороб, в першу чергу тифу, – в ній залишилося лише близько третини чоловік від початкового складу. Західній групі довелося об'єднатися з центральною. 9 квітня племена гереро атакували її при Онганьїре, а 13 квітня – при Овіумбо. Обидва бої склалися невдало для німецького загону і Т. Лейтвейн був змушений відступити.

Надалі губернатор Намібії намагався налагодити становище в колонії шляхом переговорів, але метрополія мала іншу позицію. Для придушення повстання було залучено до 15 тис. німецьких солдатів під командуванням генерала Лотара фон Трота, дії якого відзначилися особливою жорстокістю не лише стосовно чоловіків, а також жінок та дітей племен гереро та нама.

11 серпня в битві при Ватерберзі німецькі війська розбили основні сили повстанців, втрати яких склали 3-5 тис. чоловік [2, с. 312]. 2 жовтня 1904 року була опублікована знаменита прокламація Л. Трота: «Я, головнокомандувач німецьких солдатів, передаю це послання людям гереро. Гереро більше не належать до Німеччини. Вони здійснювали грабежі і вбивства, відрізали носи, вуха і інші частини тіла пораненим солдатам, а тепер з боягузтва відмовляються боротися. Я оголошую: той, хто доставить

полоненого командира на одну з моїх станцій, отримає тисячу марок, а той, хто доставить самого Самуеля Магареро, отримає п'ять тисяч марок. Всі люди гереро повинні покинути цю землю. Якщо вони цього не зроблять, я змушу їх це зробити своїми великими гарматами (артилерією). Будь-який чоловік гереро, виявлений в межах німецьких володінь, будь він озброєний або ні, з худобою або без, – буде застрелений. Я не буду приймати більше ні дітей, ні жінок, а буду відправляти їх назад до своїх одноплемінників або буду стріляти в них. І це моє слово людям гереро» [51, с. 384].

Аналізуючи прокламацію, можна дійти висновку, що ні про яке вирішення конфлікту мирним шляхом чи про лояльне ставлення до племен гереро мови не йшло. Перед німецькими військами було поставлене чітке завдання – винищити або витіснити племена гереро та нама з території Південно-Західної Африки. Військове протистояння супроводжувалася справжнім геноцидом : етнічними чистками, засланням жінок та дітей гереро в концентраційні табори, вигнанням до пустелі Калахарі та Британських колоній.

Результатом війни стало винищення в 1904-1907 рр. близько 65 тис. людей з племені гереро, що склало майже 80% населення до початку бойових дій та 10 тис. осіб з племені нама, – тобто половину всього населення племені [35, с. 83].

Ситуація стабілізувалася лише на початку Першої світової війни, але особливості німецького колоніального управління в Південно-Західній Африці не могли не вплинути на подальшу історію розвитку подій в даному регіоні.

Німецька колоніальна експансія в Західній Африці відбувалася схожим шляхом як і у Південно-Західному регіоні, але зі своїми особливостями у політичному, економічному та соціальному житті. За сприяння голови торгової палати Гамбурга, власника найбільшої в Африці німецької торгової фірми та пароплавної лінії Адольфа Вермана, який викупив територію у

гирла р. Камерун, Німецькою імперією було отримано значну частину території Камеруну [66, с. 283].

У 1884 р. емісар німецького уряду Густав Нахтігаль нав'язав правителям народу дуала договір про перехід камерунського узбережжя під протекторат Німеччини на тридцять років, але лише в 1888 р. німці остаточно змогли утвердитися на даній території. Але подальше просування до верхів'їв річок Нігер і Конго, де їх суперниками були англійці і французи, йшло повільно [30, С. 203].

Завоювання території Камеруну розтягнулося майже на двадцять років. Протягом першого десятиліття після проголошення протекторату фактичний контроль поширювався на узбережжі, – не далі зони обстрілу з військових кораблів. Межі німецьких володінь в цьому районі були встановлені в результаті дипломатичних переговорів з Англією і Францією. За угодами 1885 та 1886 рр. Великобританія поступилася районом вулканічного масиву Камеруну, а за договором 1893 р. – встановлена межа з Нігерією. Угодами 1894, 1908 і 1911 рр. були визначені кордони з французькими володіннями. В результаті цих договорів територія Камеруну отримала сучасну конфігурацію та була визнана німецькою колонією.

У 1885 р. колоніальне управління Німеччини призначило першого губернатора Камеруну. 15 червня 1896 р. був встановлено офіційну назву «Протекторат Німецька Північно-Західна Африка», а 1 січня 1901 р. його було перейменовано в «Протекторат Камерун» [39, с. 25].

Німецька експансія в Західній Африці планомірно рухалася у внутрішні й північні райони гвінейського узбережжя, використовуючи опорні пункти для подальшого просування. Захоплена територія стала плацдармом для створення німецької колонії Того.

Для захисту інтересів німецьких морехідних і торгових компаній кайзер Вільгельм I віддав наказ консулу в Тунісі Густаву Нахтігалю попрямувати на узбережжя Того і підняти там німецький прапор. 4 липня

1884 р. було підписано договір з місцевими вождями про встановлення протекторату Німеччини в даному регіоні [30, с. 203].

4 грудня 1885 р. підписано німецько-французький протокол про обмін прав на узбережжя Того на німецькі права в Гвінеї. Поступово територія німецьких володінь розширювалася. У 1894-1896 рр. в Західній Африці активізували колоніальну політику Англія і Франція, які уклали значну кількість угод з вождями внутрішніх районів Того. У 1897 р. було підписано німецько-французький договір про демаркацію східного і північного кордонів, які в остаточному вигляді будуть зафіксовані в 1912 р.

У 1899 р. було підписано англо-німецький договір, який ліквідував нейтральну зону між Золотим Берегом і Того, а в 1904 р. було остаточно зафіксовано західний кордон колонії Того [34, с. 213].

Після встановлення протекторату, Того було розділено на п'ять округів та три провінції на півночі. На чолі колонії стояв губернатор, який володів практично необмеженими повноваженнями. Він призначав всі управлінські посади. Начальники округів, якими були переважно військові офіцери, мали всю повноту громадської, виконавчої та судової влади. На відміну від колоніальної політики в Південно-Західній Африці, в колоніях Того та Камерун німецька влада охоче брала на службу грамотних африканців. Весь командний склад поліції складався з німців, а весь рядовий був набраний з місцевих жителів. Нижню частину системи управління становили місцеві вожді, повноваження яких затверджувалися німецькими чиновниками. Щоб забезпечити вплив вождів на населення, їм дозволялося призначати кілька сільських поліцейських, але це була лише номінальна влада. У 1900 р. була введена трудова повинність, яку за бажанням можна було замінити грошовим податком. У цьому ж році були введені тілесні покарання для місцевих жителів.

У 1903 р. в Того було видано указ, що наділяв губернатора правом примусового відчуження землі, купленої у селян, якщо вони залишилися без засобів до існування або ж якщо угода була укладена незаконним шляхом. У



1907 і 1910 рр. були видані закони, що забороняли продаж землі не африканцям, так як основою економічного розвитку було сільське господарство, а більша частина експортно-орієнтованої продукції вироблялася дрібними господарствами, що належали корінному населенню [42, С. 172].

До 1908 р. лише прибережна частина Камеруну набула чіткої адміністративної структури, було створено десять адміністративних округів. Центром регіону була спочатку Дуала, але в 1901 р. резиденція губернатора була перенесена в Буеа, де були розміщені великі плантаційні господарства німецьких колоністів. Управління на узбережжі здійснювалося цивільними чиновниками, а у внутрішніх районах - командирами військових опорних пунктів. Така ситуація склалася через нестабільність кордонів. Після встановлення повного контролю було створено нові адміністративні округи, а влада переходила до цивільних чиновників. Основними формами економічної діяльності були торгівля та праця на плантаційних господарствах.

Німецький Камерун мирно виявляв незадоволення правлячим режимом, але зате посилено поглинав дотації з Берліна. Завдяки субсидіям з імперської скарбниці в колонії побудували дві лінії залізниці з портового міста Дуала до сільськогосподарських плантацій - 160 км і 300 км завдовжки. Також було створено велику телеграфну мережу, пошту, систему річкової навігації. Натомість метрополія активно використовувала колонію як ринки збуту власних товарів та видобувала сировину [63, с. 40].

Користуючись послугами посередників-африканців, особливо з народу дуала, німецькі торгові фірми скуповували пальмову олію, каучук, слонову кістку та інші екзотичні для Європи товари. Приблизно такими ж були взаємовідносини між метрополією та німецькою колонією Того. Німецькі колонії Західної Африки розвивалися швидше ніж колонії в Південно-Західній та Східній Африці. По-перше це був розвинений сільськогосподарський регіон, а по-друге - місцеве населення намагалось

отримати зиск від співпраці з колоністами, запроваджуючи технічні та наукові здобутки Німеччини на своїй території.

В результаті німецько-французької угоди про Марокко від 4 листопада 1911 р. територія німецької Західної колонії в Африці була значно розширена за рахунок Французької Екваторіальної Африки. Передача повинна була відбутися в 1912-1913 рр., але, фактично, вона не відбулася до початку Першої світової війни. 12 липня 1914 р. закінчувався тридцятирічний термін угоди з правителями дуала про протекторат, але війна завадила організувати нові переговори.

Захоплення колоній в Східній Африці відбувалося приблизно в той же період, що й в Південно-Західному та Західному регіонах та за схожою схемою включення земель під контроль імперії.

28 березня 1884 р. німецький мандрівник та торговець Карл Петерс, що був за сумісництвом головою «Німецького колоніального товариства», викупив Німецьку Східну Африку, що займала континентальну частину нинішніх країн Танзанії, Руанди і Бурунді . Це стало початком до утворення німецьких колоній в Східній Африці. Важливість процесу включення даних території під колоніальний вплив Німеччини полягала у забезпеченні представництва державної участі в міжнародно-правовому обґрунтуванні статусу Східної Африки як німецького «протекторату» [50, с. 602]. Уряд поставив свої умови: Товариство повинно було залишитися під національним контролем, іноземні інвестиції заборонялися, членами директорату товариства могли бути тільки піддані Німеччини, передача прав товариства іноземним державам не могла відбутися без рішення уряду Німеччини.

У грудні 1884 р. К. Петерс укладає дванадцять договорів про протекторат з султанами і вождями прибережних державних утворень, в результаті чого отримує контроль над значною територією в Східній Африці [69, р. 83].

27 квітня 1885 р. султан Занзібару виявив протест проти захоплення земель німецькими колоністами, які він вважав підконтрольними йому. Після

того як Німеччина послала ескадру на Занзібар, султан 13 серпня 1885 р. визнав німецький протекторат в придбаних Петерсом областях. За султаном була залишена берегова смуга шириною в десять морських миль, що становить 18,5км. 26 вересня 1885 р. султан погодився на надання Німеччині права користування Дар-ес-Саламською гаванню. А у 1886 р. був укладений договір між Великою Британією та Німеччиною, – було встановлено північний кордон німецького «впливу» вздовж лінії, проведеної від гирла річки Умба, північніше Кіліманджаро, до озера Вікторія. 30 грудня 1886 року був підписаний договір між Німеччиною та Португалією про встановлення кордону між їх володіннями в Східній Африці вздовж річки Рувуме [69, р. 101].

30 липня 1887 р. султан Занзібару передав Німецькому Східноафриканському товариству управління прилеглої до німецького протекторату берегової смуги терміном на п'ятдесят років. Німці розділили Танганьїку на 18 округів, на чолі яких були поставлені окружні уповноважені. Крім того, було введена незначна кількість районних чиновників, підлеглих окружним уповноваженим. Чиновники на місцях призначалися з африканців інших етнічних груп [58, С. 54].

Після підписання у 1890 р. між Англією і Німеччиною договору, були чітко розмежовані сфери впливу в Східній та Південно-Західній Африці, в 1891 р. офіційно була створена колонія Німецька Східна Африка.

До Першої світової війни територія залишалася збитковою для метрополії. В Танганьїці, Руанді та Бурунді будувалися автомобільні і залізничні дороги, школи для місцевого населення, але придушення постійних бунтів і повстань місцевих племен, які були незадоволені німецьким колоніальним управлінням, гальмували розвиток регіону.

В 1898 р. до німецького Східноафриканського підконтрольного регіону увійшла Руанда, правитель якої швидко визнав владу Німеччини, але муамі - правитель Бурунді відмовлявся визнавати владу до 1903 р. Обидва державні утворення зберегли внутрішню автономію, основні функції німецької

адміністрації зводились до підтримання миру і порядку. Однак вся адміністративна діяльність муамі та інших місцевих правителів здійснювалася під найсуворішим контролем колоніальних властей.

В даному регіоні було введено примусову працю на будівництві доріг, адміністративних будівель, релігійних та інших споруд. В селянські господарства насильно впроваджувалися експортні культури - кава і бавовник.

В липні 1905 р. місцеве населення Східної Африки підняло повстання, причинами до якого стали непосильні податки, свавілля німецької колоніальної адміністрації, введення примусової праці і необачний експеримент по насадженню плантацій бавовни за рахунок скорочення посівів зернових культур [42, С. 218].

Повстання розпочалося на північному сході колонії і незабаром поширилося на південно-східні, північно-західні та південно-західні регіони, охопивши третину сучасної материкової Танзанії. На чолі повстання були члени африканського релігійного культу «свяченої води», – так званої «Маджі». У повстанні «Маджі-Маджі» взяли участь племена матумбі, нгіндо, кічі, мверу, мбунга, зарамо, загара та деякі інші африканські народи. З серпня по жовтень 1905 р. бойові дії велися активно і з перемінним успіхом, однак вже в листопаді того ж року повстанці перейшли до тактики партизанської боротьби. У цей період були розгромлені головні сили повстанців, колоніальна влада отримала підтримку, – з Німеччини прибули військові частини та провели масові каральні операції. На узбережжі Індійського океану військові операції проти повстанців здійснювалися під прикриттям вогню з німецьких крейсерів. Військові дії супроводжувалися репресіями, знищенням посівів, конфіскаціями худоби та запасів продовольства у місцевого населення.

До 1907 р. повстання «Маджі-Маджі» було придушене німецькими колоніальними військами. Повстанці не мали належного досвіду ведення бойових дій та достатньої кількості зброї, тому африканці були переможені

гарматами і кулеметами німецьких військ, до того ж колоністи широко застосовували тактику «випаленої землі». В результаті військових дій і каральних експедицій було вбито близько 120 тисяч африканців, деякі племена були повністю знищені [49, с. 176].

За приблизними підрахунками, в повстанні «Маджі-Маджі» брало участь не менше 30% всього африканського населення Німецької Східної Африки. За даними статичних джерел, в ході повстання було вбито від 75 до 150 тис. чоловік, десятки тисяч африканців на півдні країни загинули від голоду внаслідок випалення сільськогосподарських плантацій. [49 с. 202]. На жителів повсталих районів була накладена грошова контрибуція. Хоча «Маджі-Маджі» було придушене, але події спонукали німецьку адміністрацію переглянути форми і методи колоніального управління.

В кінці XIX ст. головною складністю у взаєминах Африканських колоній та Німеччини була відсутність постійного зв'язку між ними. Для того щоб налагодити процес економічної та торгівельної взаємодії було встановлене пароплавне сполучення між колоніями та метрополією, німецька адміністрація розпочала будівництво залізниць в найбільш економічно прогресивних районах німецької Африки та сприяла розвитку інфраструктури в колоніях, яка на той час перебувала на досить низькому рівні.

Зв'язок метрополії і колоній забезпечували німецько-французькі та англійські пароплавні компанії, які відправляли пароплави в рейс за завантаженістю, але транспортна лінія гамбурзького «Африканського пароплавства» Адольфа Вермана здійснювала рейси щотижня [29, с. 11]. До 1905 р. в німецькій Африці було створено широку мережу транспортних зв'язків, лише між Гамбургом і Південно-Західною Африкою курсували 36 пароплавів, які займалися масштабними перевезеннями [18, с. 67].

Імперський уряд прагнув використати весь економічний потенціал колоній і планував розпочав будівництво залізниць у протекторатах. Однак на спорудження залізничних шляхів по всій території німецьких колоній не

вистачало коштів. Будівництво першої залізниці в колонії почалося досить пізно. Лише в жовтні 1891 р. в Східній Африці була закладена залізнична гілка Усамбара – Танга. Було створено Залізничне товариство Німецької Східної Африки, яке мало на меті створення залізниці в даному регіоні. На спорудження дороги уряд імперії виділив 1,6 млн. марок. Але право володіння залізницею, після завершення її будівництва, переходили до Німеччини [38, с. 52].

Для розширення будівництва залізниць у колоніях німецький імперський уряд залучав приватні компанії і товариства, надаючи їм гарантії та субсидії. Наприклад, дорогу в Південно-Західній Африці від Свакопмунда до Віндгука побудувала за свої кошти військова влада колонії.

Не зважаючи на заохочувальну політику імперії, німецькі залізничні проекти в Африці реалізовувалися досить повільно, тому що не вистачало фінансів щоб охопити масштабне будівництво. До 1913 р. у колоніях було побудовано ряд залізниць: в колонії Того – «Ломе-Палама», що була відкрита в 1907 р. і мала протяжність 109 км. та «Ломе-Атакпаме», відкрита в 1911 р., протяжність якої - 167 км; в колоніях німецької Східної Африки – Усамбарська залізнична дорога «Усамбара – Танга – Моши», з якої побудували лише 352 км і залишили недобудованою, Центральна дорога «Дер-ес-Салам – Табора – Кігома», протяжність якої 1260 км, але також недобудована; в Камеруні – в 1911 р. відкрита дорога «Дуала-Маненгуба», протяжністю 160 км.; в Південно-Західній Африці – «Свакопмунд-Віндгук», яка була відкрита в 1902 р., «Свакопмунд-Отаві» протяжністю 578 км, була відкрита в 1906 р. [17, с. 220].

Але цього будівництва було недостатньо для створення широкої залізничної мережі, яка б забезпечувала постійний зв'язок між колоніями. Однак побудовані дороги відігравали важливе значення для розвитку регіону та давали можливість використовувати економічний потенціал колоній ефективніше та збільшити прибутки німецьких колоністів від торгівлі.

Залізниці в німецькій Африці сприяли не лише економічному зростанню регіонів, а також посиленню військового потенціалу колоній. Будівництво залізничних доріг стало поштовхом до стрімкого розвитку німецьких колоніальних товариств.

Важливим аспектом колоніального управління було створення системи законів, які мали регулювати життя місцевого населення та німецьких колоністів. Німеччина розпочала розробку адміністративно-правової бази для своїх колоній. У 1886 р. був виданий закон, що регламентував правовий статус німецьких «протекторатів», згідно з яким колонії розглядалися як складова частина рейху. Даний закон став основою німецького колоніального права [60, с. 250].

В 1890 р. була створена колоніальна рада, метою якої було розробка і обговорення прийнятих колоніальних законів Німецької імперії. Рада була створена при імператорі і проведення колоніальної політики відбувалося під його безпосереднім контролем. Значними повноваженнями з питань колоніального законодавства наділявся канцлер, він мав право відправляти розпорядження військового, поліцейського та адміністративного характеру, передавати владні повноваження місцевій колоніальній адміністрації. Преса була заангажована і перебувала під контролем Німеччини [56, С. 133].

Колоніальна політика Німеччини вимагала закріплення протекторату в колоніях і міжнародного визнання захоплених територій. Німецька імперія досягла поставлених завдань шляхом підписання демаркаційних угод та додаткових актів про співіснування з колоніями, які перебували під протекторатом інших європейських країн.

Після отримання протекторату над територією, кайзер призначав губернатора, який підпорядковувся імперії згідно положення «Про призначення посадових осіб».

Губернатор мав абсолютну владу в колонії, йому належала верховна, військова, судова й адміністративна влада [64, С. 230]. У підпорядкуванні губернатора знаходилися начальники округів й опорних пунктів, що стежили

за порядком, здійснювали судочинство та збір податків. На посаду губернаторів колоній призначалися досвідчені фахівці-управлінці з числа дипломатів, юристів і представників інших спеціальностей, а під час повстань африканців ними часто ставали командири охоронних військ.

На нижчі адміністративні посади в Того, Камеруні та Східній Африці допускалися африканці, араби й індуси. Вожді племен, сільські старости та старійшини зобов'язані були збирати податки, здійснювати традиційне судочинство, надавати робочу силу на вимогу начальника округу. У Південно-Західній Африці місцеве населення до роботи в колоніальній адміністрації не допускали. Африканські службовці забезпечувалися безкоштовною медичною допомогою, щороку їм надавалася 14-денна відпустка.

Другою за значущістю після губернатора людиною в колоніальній адміністрації був командувач охоронними військами; часто ці дві вищі посади займала одна людина за сумісництвом [59, с. 156].

Збройний контингент кожної німецької колонії мав свої особливості. Охоронна частина в Південно-Західній Африці формувалася з німецьких добровольців, що прослужили в німецькій армії не менше трьох років і добре зарекомендували себе на службі. Термін служби в колоніях становив 2,5 роки з можливістю продовження контракту на більш тривалий термін. Рік служби в охоронних частинах прирівнювався до двох років служби в Німеччині, участь у каральних експедиціях дорівнювала року служби, що було досить привабливо для німецьких солдатів.

В охоронних військах Східної Африки, Того і Камеруну німці обіймали тільки вищі командні посади, солдати наймалися з місцевого населення за контрактом на п'ять років за досить високу, за африканськими розрахунками, платню. Рядові аскарі, тобто найманці, отримували 30 німецьких рупій на місяць, сержанти та старшини – 50-40 рупій, найменшу платню в охоронних військах отримували новобранці – 20 рупій. Військова професія була досить прибутковою, а тому і привабливою для місцевого населення.



Завдяки особистій ініціативі німецьких купців та мандрівників, Німеччина отримала змогу розширити свої колоніальні володіння та встановити протекторат над значними територіями в Африці. За досить короткий термін часу було сформовано три регіони німецького колоніального впливу в Африці, а саме: Південно-Західну Африку – Намібія, але без порту Уолфіш-Бей; Західну Африку, яка охоплювала територію Того, Камеруну та Частину Нігерії; Східну Африка – Танганьїка, Руанда, Бурунді, але без Занзібару [Див. Додаток А]. У процесі колоніального захоплення було створено колонії, які стали ринками збуту для німецьких товарів та джерелом сировини.

Перші німецькі торговці та авантюристи почали проникати на тихоокеанські острови ще в кінці XVIII - початку XIX ст.. Основу планомірної німецької колонізації цих віддалених територій, від тоді ще не існуючої в єдиному вигляді Німеччини, заклав торговий дім Йохана Годафроя (Johann Cesar Godeffroy) [57, с. 159]. У 1855 р. цей торговий дім відкриває свою першу філію на Самоа. Всього ця фірма заснувала 45 торгових станцій на островах Тихого Океану, серед яких Соломонові острови, острови Архіпелагу Бісмарка, Тонга, Маршаллові острови.

Справи фірми «Годафроя» йшли досить непогано. Колонізатори заклали на Самоа, яке стало їх штаб-квартирою в Океанії, перші плантації кокосових пальм, і почали вивозити в Європу копру і масло. Тільки в 1870 р. столицю Самоа - Апіа, відвідало 34 німецьких торгових судна [62, с. 13]. Сам Йохан Годафрой займався не тільки колоніальною торгівлею, а також фінансував наукові експедиції.

Але в 1878 р. виявилося, що «менеджери» торгового дому весь прибуток, отриманий від колоніальної торгівлі, вклали в ризиковані проекти і активи, які не мали визиску. Найбагатша торгова фірма Океанії опинилася під загрозою банкрутства. Викупити її активи взявся англійський банк Baring. Але Німеччина в свою чергу намагалася врятувати та взяти під свій контроль торговий дім Годафроя через державні гарантії.

У січні 1879 р. Німеччина та Самоа підписали угоду, за умовами якої перша отримувала як вугільну базу порт Салуафата, німецькі товари звільнялися від мита, а німці не платили податків на Самоа. Уряд другої також мав надати робочу силу для німецьких плантацій [62, с. 12].

Завдяки договору Німеччина отримала домінуюче положення на Самоа, проводячи непрямую колоніальну політику. Під час обговорення договору в рейхстазі статс-секретар Міністерства закордонних справ Б. фон Бюлов підкреслив, що «уряд не розглядає Самоа як колонію й не домагається колоніального положення німецьких фірм» [71, р. 234].

У 1880 р. банкіри А.Ганземан та Г.Блейхредер заснували «Товариство німецької торгівлі» і обіцяли надати кредит фірмі «Годефроя». Радник відомства закордонних справ Г. Куссеров подав на розгляд ідею створення законопроєкту по Самоа. Тодішній канцлер Отто фон Бісмарк підтримав ініціативу і в 1880 р. вніс її на розгляд до рейхстагу під назвою «Самоанський законопроєкт». Але він був відхилений рейхстагом, – противниками колоніальної експансії, декілька разів впродовж наступних років через колоніальний зміст законопроєкту, хоча це і заперечувалось його ініціаторами. Вони намагалися провести його як господарсько-політичний [57, с. 213].

Самоанський законопроєкт мав значну підтримку, незважаючи на його відхилення – 128 голосів проти 112 в рейхстазі, та показав готовність Німеччини до колоніальних загарбань в Океанії. Колоніальний рух очолили наймогутніші господарські, політичні та соціальні сили в Німеччині [13, С. 254].

На початку 80-х рр. урядовий кабінет Ото фон Бісмарка підтримав кроки А. Ганземана і Г. Блейхредера з метою захоплення Нової Гвінеї та інших тихоокеанських островів. Правлячі кола Німеччини остаточно переконалися в тому, що настала пора ставити «імперський прапор» на ще незайнятих іншими імперіалістичними країнами територіях Океанії. В

результаті значна частина плантацій і торгових станцій Годефроя відійшла потім «Німецькому торговому і плантаційному товариству».

У 1882 р. в Німеччині створюється «Компанія Нової Гвінеї» з ціллю освоєння північно-східної частини острова Нова Гвінея. Західна частина острова перебувала під протекторатом Нідерландів, а на південно-східну частину претендувала Великобританія.

У 1884 р. два військові кораблі флоту Другого Райху – «Елізабет» і «Гієна», які в квітні вийшли з військової бази в Кілі і в серпні брали участь в урочистому піднятті німецького прапора на узбережжі Південно-Західної Африки, прибули до островів архіпелагу Нова Британія, що знаходився на сході від Нової Гвінеї. Ці кораблі підняли прапори над островами архіпелагу і вирушили до північного узбережжя Нової Гвінеї [48, с. 73]. Там уже кілька років перебував авантюрист і вчений Отто Фінш, який, як і його колега в Східній Африці – Карл Петерс, підписував з місцевими вождями в прибережних регіонах договори «купівлі-продажу» земель.

О.Фінш брав участь у заснуванні Землі Кайзера Вільгельма – німецького протекторату, що розташовувався в північно-східній частині сучасної Папуа-Нової Гвінеї. Це дало можливість Другому Райху легально взяти під свій «захист» місцевих аборигенів. Після першої експедиції на острови Тихого океану в 1879-1882 рр. він повернувся до Німеччини і став членом «Компанії з придбання земельних ділянок в південних морях», що об'єднувала купців, банкірів і вчених, які займалися заснуванням німецьких колоній на островах Тихого океану. У 1884-1885 рр. Отто Фінш на борту німецького пароплава «Самоа» зробив дослідження північно-східного узбережжя острова Нова Гвінея. Він також відвідав Британську Нову Гвінею, яка займала південно-східну частину острова [48, с. 145].

У 1884 р. Німеччина оголосила своїм протекторатом північно-східну частину острова Нова Гвінея з островами Нова Британія і Нова Ірландія, перший з них німці перейменували в Нову Померанію, а другий – в Новий Мекленбург, архіпелаг перейменували в архіпелаг Бісмарка.

У 1885 р. Німеччина підписала угоду з Великобританією про розподіл впливу у Новій Гвінеї: північно-східна частина Нової Гвінеї з усіма прилеглими островами, частиною Соломонових островів, а саме: о. Шуазель, Санта-Ізабель і Бугенвіль потрапили під сферу впливу Німеччини [45, с. 144]. За іншим договором 1898 р., о. Шуазель та о. Санта-Ізабель відійшли Великій Британії, а Німеччині залишився о. Бугенвіль та о. Бука.

У 1885 р. завдяки папському посередництву і компенсації Іспанії в розмірі \$ 4,5 млн, Маршаллові острови стали протекторатом Німецької імперії [79, р. 365]. Адміністративним центром островів став Джалуїт, а з 1887 по 1906 р. адміністративні функції виконувала «Джалуїтська компанія». Верховні вожді (Iroij), залишилися при своїй владі, але знаходилися під контролем німецької колоніальної адміністрації.

16 квітня 1888 р. Німеччина анексувала острів Науру і приєднала його до протекторату Маршаллові Острови [45, с. 266].

У 1906 р. німецький уряд встановив прямий контроль над Маршалловими островами і вони стали частиною протекторату Німецька Нова Гвінея, адміністративний апарат розташувався в місті Рабаул.

Конфлікт за Самоа і частково Нову Гвінею з США і Великобританією тривав майже 15 років – західні держави ніяк не могли поділити тихоокеанські території.

У тому ж році на Самоа висадилися солдати морської піхоти і моряки Німеччини – німецький генеральний консул Отто Штюбель планував таким чином захистити інтереси німців на островах Самоа, де їм вже належали плантації. Однак ні США, ні Великобританія спочатку не визнали суверенітет Другого Райху над Самоа [77, р. 56]. У 1887 р. німці втрутилися в конфлікт серед тубільців на Самоа й спробували затвердити верховним правителем острова свого ставленика – Тупуа Тамасесе. Це призвело до справжньої бійні серед аборигенів. Розлючений натовп спалив маєток німецького генерального консула.

Великобританія і США стали на бік «царька» Матаафа, який виступив проти німців і Тамасесе. До 1889 р. ситуація настільки загострилася, що в бухту Апіа, столицю Самоа, прибуло 7 бойових кораблів США, Великобританії та Німеччини. Німецькі та американські матроси на березі влаштовували масштабні кулачні бої і залишалося лише чекати моменту, коли пролунає перший постріл.

Проте, колоніальної війни не сталося, 15 березня 1889 р. на Апіа налетів потужний ураган, який зірвав з якорів військові кораблі і кинув їх на рифи. Два німецькі канонерські човни – «Адлер» і «Ебер» серйозно постраждали. При цьому «Ебер» налетів на риф і моментально затонув – не вдалося врятуватися жодній людині з числа 71 матроса і 6 офіцерів. Шторм зруйнував і американські судна. Від стихії загинуло 93 німця і 117 американців. Це змусило сторони сісти за стіл переговорів [44, с. 175].

У 1889 р. Велика Британія, США і Німеччина підписали угоду щодо Самоа, яку потім неодноразово переглядали та уточнювали. Згідно з документом, Самоа залишалося монархією, правителем острова ставав союзний англійцям вождь Лаупепа, якого німці зіслали з острова в 1887 р., а тепер довелося його повернути. Німеччина отримала під свій контроль два найбільші острови архіпелагу Самоа - Уполу і Саваї, а США – ряд дрібних островів на схід від них. Британці, які відмовилися від домагань на Самоа, отримали ряд територій в Африці, острови Тонга і частину Соломонових островів. Остаточо всі ці колоніальні домагання були врегульовані в 1900 р.. Таким чином, Самоа стало останньою офіційною колонією Другого Райху в Океанії.

В 1899 р. Німеччина за 16,75 мільйонів марок придбала у Іспанії Каролінські і Маріанські острови разом з Палау.

До 1900 р. володіння Німеччини крім островів Самоа охоплювали також практично всю Мікронезію з Маріанськими островами, окрім Гуаму, що дістався США, острови Палау, Каролінські і Маріанські острови, кілька островів з архіпелагу Соломонових островів, всю Меланезію (архіпелаг

Бісмарка) і східну частину острова Нова Гвінея (сучасна держава Папуа-Нова Гвінея) [Див. Додаток Б]. Площа колоніальних захоплень Райху в Океанії склала понад 240 тисяч кв. км, на яких проживало до 450 тис. чол. [6, с. 85].

Безпосереднє управління і ставлення німців до аборигенів в Океанії серйозно відрізнялося в порівнянні з африканськими колоніями. По-перше, Океанія була настільки віддалена від Європи, що місцеві губернатори фактично правили підвладними територіями автономно. По-друге, відсутність серйозного опору з боку місцевих племен мало і позитивний наслідок: на відміну від Африки, німецькою Океанією управляли цивільні чиновники, як правило вони мали університетську освіту, і не були військовими. З цієї причини чисельність солдатів і поліції на островах була мінімальною.

Також важливим було і те, що німці вважали самоанців людьми не «нижчої раси», а майже рівними європейцям, а колонія Самоа стала «зразково-показовою».

Відносини з меланезійськими племенами, що жили на Новій Гвінеї і островах архіпелагу Бісмарка, були гіршими, але до вбивств і обмеження прав, як у Африці, справа не доходила. Втім, дружнє ставлення до самоанців, наприклад, були заборонені тілесні покарання, не завадило в 1910 р. в рамках виставки зоопарку Гагенбека в Берліні продемонструвати «самоанське село» [76, р. 36].

Господарсько-економічне освоєння островів Океанії йшло досить повільно, але поступово. Частково причини цього вже названі вище – наприклад, велика віддаленість від Європи. Але свою роль також грав і не зовсім звичний європейцям клімат – на німецьких островах в Океанії було спекотно і волого, панувала малярія, і смертність серед німців була високою. Наприклад, найпосушливіші острови – Маріанські і північна частина Маршаллових островів, мали до 2500 міліметрів опадів на квадратний метр на рік, а найвологіші – Каролінські острови, мали показник в 6500 міліметрів опадів на квадратний метр на рік. Для порівняння – середній показник для

Німеччини того часу становив всього 700-850 міліметрів опадів. Дані відмінності вимагали пошуку нових шляхів господарювання в Океанії.

Чисельність європейців в німецькій Океанії залишалася досить невисокою. У 1913 р., наприклад, на Самоа жило 379 осіб, а в Новій Гвінеї – 549 з урахуванням солдатів та поліції [16, с. 445].

У 1914 р. колонії Німеччини в Океанії принесли в казну Другого Райху дохід в 2,1 млн марок, але в той же час вимагали витрат в розмірі 3,8 млн марок. Але це не означало, що приватні власники плантацій і пароплавних компаній зазнавали збитків. Тодішні економісти все ж вважали, що у цих колоній є непогане майбутнє – вони поставляли до Німеччини важливі «колоніальні» товари: каву, копру, каучук, перли, шкури акул, кокосове масло, кокоси та какао. На островах з'явилися плантації цитрусових, цукрової тростини, бананів. Перші дані геологорозвідки показали, що в ряді місць, перш за все, в Новій Гвінеї, є поклади корисних копалин – міді, золота, природного газу.

Особливе місце у колоніальному житті Океанії займали відносини між європейськими чоловіками-колонізаторами і місцевим жінками. В Океанії, як і в німецькій Африці, число європейських жінок було мізерним, тому німці заводили собі місцевих коханок. Подібні відносини на Самоа, наприклад, не засуджувалися аборигенами.

В кінцевому підсумку, на початку XX ст.. в німецьких колоніях в Океанії вже з'явилося кілька сотень «мішлінге» (метисів) від цивільних шлюбів між європейцями і місцевими жінками, офіційно заборона на «змішування» з аборигенами в Океанії з'явилася в колоніях Райху лише в 1912 р., але її часто обходили [80, р. 116]. Щоб дати освіту і забезпечити нормальне дитинство дітям, народжених від таких шлюбів, в колоніальній столиці Нової Гвінеї - Вунапопе, було створено спеціальний дитячий будинок і школу-інтернат, де дітей вчили німецької та англійської мов, математики, історії і навчальних предметів, що входили в рамки середньої

освіти. Потім дорослими метиси ставали робітниками, поліцейськими, деякі – чиновниками в колоніальній адміністрації.

В адміністративному плані німецька Океанія підпорядковувалася двом губернаторствам – на Самоа і в Новій Гвінеї. В область відповідальності останньої входили також Меланезія, Каролінські і Маріанські острови, Палау, Науру і Маршаллові острови.

До 1907 р. німецькими колоніями керував відповідний департамент МЗС Другого Райху, але потім для цих цілей було засновано спеціальне профільне міністерство – Reichskolonialamt [52, с. 48]. Управління колоніями стало більш «предметним» і в Берліні поступово склалася професійна «спільнота» чиновників, які хоча б розуміли, як треба управляти захопленими територіями. Це спричинило також і деякі зміни для самих колоній – вони тепер мали самоокупатися. До 1914 р. лише дві німецькі колонії – Того в західній Африці і Самоа перебували на самофінансуванні.

Губернатором Самоа з 1900 р. був призначений Вільгельм Зольф, добре освічений і професійний колоніальний управитель. Загальна чисельність місцевого населення Самоа до серпня 1914 р. сягала близько 38 тисяч осіб.

Самоа поступово перетворювалося у віддалене, провінційне, але цілком європеїзоване співтовариство. На архіпелазі запрацювала перша електростанція, з'явилася радіовежа, в 1902 р. в Апіа були створені сучасні на той момент геофізична і астрономічна лабораторія і обсерваторія, відповідно.

Перша школа для дітей європейців була відкрита в Апіа в 1888 р. і спочатку була приватною, але з 1903 р. вона була включена в систему загальної середньої освіти Німеччини, в Райху з 1871 р. було обов'язковим мати середню освіту. Крім цієї школи діяли також школи для аборигенів і місіонерські училища. Витрати Другого Райху на 1 учня в середній школі складали 392 марки на рік. Всього в 1912 р. Німеччина витратила на освіту місцевих близько 20 тисяч марок, а утримання середньої школи обійшлося приблизно в 52 тисячі марок [45, с. 94].



Незважаючи на тяжкі умови життя колоніального правління, німці сприяли розвитку економіки, промисловості, інфраструктури, торгівлі та благоустрою на захоплених територіях Океанії.

Ще одним напрямком колоніальної політики Німеччини у Азійсько-Тихоокеанському регіоні був Китай. До початку XX ст. Великобританія, Франція, Німеччина та Росія поділили слабкий Китай на сфери впливу, в яких отримали цілий ряд привілеїв – концесії, право екстериторіальності для іноземних громадян, консульської юрисдикції, охорони іноземними військами селетельментів, – укріплених кварталів проживання іноземців в китайських містах, власності та управління залізними дорогами [26, с. 289].

З ініціативи кайзера і в тісній взаємодії з командуванням військово-морського флоту сформувалися конкретні наміри придбати опорний пункт в Китаї. Спочатку дії Німеччини в 1895-1896 рр. носили дипломатичний характер, вони були спрямовані на придбання або оренду китайського узбережжя мирними засобами. В кінці 1896 р. уряд під керівництвом Вільгельма II змістив акцент до тенденцій світової політики, яка робила ставку не на дипломатичні засоби, а на демонстрацію військової сили.

Китайсько-японська війна стала межею в ухваленні рішення про заняття опорного пункту на китайському узбережжі. В Берліні чекали лише приводу. Адмірал О. Дідерікс був призначений командувачем східноазіатської ескадри, у червні 1897 р. отримав інструкцію терміново підготувати окупацію бухти Цзяочжоу і створити привід для заняття порту, – дані дії увійшли в історію під назвою Учанський інцидент.

Але 1 листопада 1897 р. в провінції Шаньдун були вбиті два німецькі католицькі місіонери – Р. Гель та Ф. Ніс. 6 листопада про це дізнався Вільгельм II і наказав окупувати Цзяочжоу. Вранці 14 листопада три німецьких кораблі з 30 офіцерами, 77 унтер-офіцерами і 610 матросами увійшли в гавань Цзяочжоу. Китайські війська були відведені [55, с. 163]. Справжньою ж причиною захоплення території Китаю стала загроза втрати

американський ринку і, таким чином, потреба придбати ринок збуту в Східній Азії [79, р. 259].

16 листопада з Петербурга було отримано повідомлення про незмінність позиції Росії в питанні своїх територіальних домагань Цзяочжоу. Муравйов нагадав Берліну, що Росія отримала від Китаю зобов'язання в разі передачі Цзяочжоу іноземної державі, зберегти за Росією право першою претендувати на цю бухту.

Російському послу була вручена декларація, в якій Вільгельм II заявляв, що він не збирається скасовувати морську експедицію в Цзяочжоу, а свій насильницький спосіб дій пояснював необхідністю підняти престиж Німеччини на Далекому Сході [20, С. 384].

Канцлер розвинув ці думки, заявивши, ніби Німеччина знаходиться по відношенню до Китаю в «стані війни». Посол відхилив подібну заяву, попередивши при цьому про можливі міжнародні ускладнення.

Тим часом німецький адмірал Дідерікс безпідставно заарештував китайського генерала Чжан Гаюань і його свиту, які намагалися з'ясувати мотиви дій німецької сторони [54, с. 112]. 19 листопада німецький посол Е. Гейкінг в Пекіні вручив китайському МЗС ноту, складену в Берліні, з вимогами: усунення губернатора провінції Шаньдун з посади і зі служби; затримання і суворе покарання всіх винних в сутичках між німцями та місцевим населенням; грошову винагороду за убитих і майно; надання Німеччині виняткових переваг зі спорудження залізниць і розробки рудників в провінції Шаньдун; прийняття Китаєм дієвих заходів забезпечення німецьким місіонерам безпеки і заступництва властей; завершення на кошти китайського уряду розпочатої єпископом Анчером будівлі собору; військову винагороду за витрати, завдані окупацією Цзяочжоу [54, с. 121]. Визнаючи образливий характер німецьких дій, китайський уряд заявив про їхню готовність розглянути дані вимоги, за умови виведення німецьких військ з території Китаю.

Захоплення Цзяочжоу викликало підвищений інтерес у німецьких ділових кіл, які розраховували навколо захопленої території створити підконтрольну німцям область.

Складання плану виявилось більш простою справою, ніж його реалізація, бо не тільки Німеччина прагнула захопити якомога більше території Китаю. В Берліні дізналися про домагання Англії і Японії. Китайський уряд звернув увагу німецького уряду на ці домагання в марній надії пом'якшити німецькі вимоги, але безрезультатно. Тоді китайський уряд запропонував оголосити Цзяочжоу відкритим портом. Однак і ця пропозиція німцями було відкинута [54, с. 137].

Китай запропонував поступитися Німеччині Цзяочжоу в оренду, строком користування на 50 років. Але і ця пропозиція не задовольнила апетити Німеччини: німецький посол Е. Гейкінг зажадав збільшення терміну оренди Цзяочжоу до 99 років і надання німецькій компанії концесії на спорудження залізниці від захопленого порту в глиб Шаньдунської провінції. При цьому німецький дипломат використовував метод тиску – поки Китай не погоджується на вимоги Німеччини, він не підписує договір про Цзяочжоу. Китайське керівництво заявило, що підписаним договором має «довести на ділі свою щирю вдячність за дружбу, надану їм досі Німеччиною» [26, с. 116].

6 березня 1898 р. після напруженого протистояння Німеччина домоглася від Китаю згоди на договір про «оренду» на 99 років бухти Цзяочжоу для своєї військово-морської бази.

За договором 1898 р. між Німеччиною та Китаєм відбулася не лише передача Цзяочжоу і Циндао на 99 років в «оренду» Німеччині, а також значної території з прилеглими островами «для ремонту і устаткування судів, а також для зберігання матеріалів і запасів устаткування, необхідного для цього»; Німеччині надавалася концесія на право будівництва залізниці від Циндао до Цзінань; право використання і експлуатації надр в межах десятикілометрової смуги відчуження обабіч цієї дороги; право на будівництво укріплень в Циндао для його захисту і встановлення

«нейтральної зони» навколо Цзяочжоу і Циндао, радіусом в 50 км, в межах якої німці могли маневрувати своїми збройними силами. У цю ж зону було включено всі острови, розташовані на морських підходах в Циндао [54, с. 172].

Успіху переговорів значною мірою сприяла поява в китайських водах німецької ескадри під командуванням принца Генріха Пруського. Вдале географічне положення, наявність на території провінції Шаньдун цінних копалин, в першу чергу вугілля, наявність дешевих робочих рук через перенаселеність цієї провінції Китаю і прекрасний клімат сприяли швидкому притоку приватного німецького капіталу [32, с. 141]. Наслідком цього був швидкий розвиток міста і порту.

Німецький уряд зі свого боку всіма заходами сприяв зростанню Цзяочжоу як бази для подальшого впровадження вітчизняного капіталу в Китай. Вже 2 вересня 1898 р. Циндао оголошується порто-франко, і міністерства торгівлі та мореплавства роблять великі витрати на обладнання порту. У березні 1904 р. була готова велика гавань з суднобудівними майстернями, а 1 червня того ж року в Циндао поїхав перший поїзд, була закінчена залізниця до Цзінань протяжністю в 395 км. В цей же час були налаштовані регулярні рейси з вітчизняними портами пароплавів Hamburg-America Linie і Norddeutscher Lloyd.

В період повстання іхетуанів в 1900-1902 рр., незважаючи на те, що воно розпочалося в провінції Шаньдун, в Циндао було порівняно спокійно, так як основні події розгорнулися в Чжілійській провінції. Німецька концесія служила місцем притулку для китайців-християн і місцевої буржуазії, яка рятувала своє майно [26, с. 234].

Німецький уряд мав на меті зробити Циндао своїм форпостом на Далекому Сході, німецькі імперіалісти діяли планово і методично, так що у відносно короткий термін територія Цзяочжоу була більш розвинена ніж території, які увійшли до зони німецького колоніального впливу набагато

раніше. З невеликого селища, яким воно було на 1897 р., Циндао перетворився в об'єкт політичного, торгового і стратегічного значення.

На 1914 р. порт Циндао був адміністративним центром «орендованої» території Цзяочжоу і всіх німецьких концесій на території провінції Шаньдун, включаючи і залізницю на Цзінань. Морським кабелем Циндао був пов'язаний з найважливішими пунктами узбережжя Далекого Сходу і по радіо – з німецьким посольством в Пекіні [32, с. 119].

Цзяочжоу і Циндао очолювалися військовим губернатором, що поєднував в собі також функції коменданта фортеці і морської бази. Губернатор підпорядковувався безпосередньо статс-секретарю міністерства мореплавства.

Адміністративний вплив Циндао виходив далеко за межі провінції Шаньдун. Хоч німецька політика на Далекому Сході виходила з Берліну, практична її реалізація для тихоокеанських колоній йшла з Циндао або через нього.

Циндао був головним адміністративним центром німецьких колоній на Далекому Сході, і мав широкі повноваження, окрім дипломатичних і фінансових, які залишалися за німецьким посольством в Пекіні та Німецько-Азійський банком. У місті були консульства всіх великих держав, в тому числі, звичайно, Японії та США.

Місто Циндао до 1914 р. розрослося настільки, що загальна чисельність населення становила близько 40 тис. чол., з них близько 2 тис. були європейцями, переважно німцями [32, с. 79].

Робоча сила складалася переважно з китайців, відносно велике число яких пояснюється значними будівельними роботами в порту, в місті і в фортеці; крім того, всі портові робітники були також з місцевого населення [26, с. 331].

Місто мало водопровід, каналізацію і телефонну станцію. Основна частина його була забудована кам'яними будинками, обрамленими зеленими насадженнями і розділеними широкими і добре брукованими вулицями.

Існував госпіталь, бібліотеки, коледж і декілька технічних шкіл, що виокремлювали Циндао в порівнянні з аналогічними «форпостами» інших європейських країн.

Торговий порт Циндао був не тільки адміністративним центром, але перш за все портовим містом. Не маючи великих фабрик чи заводів, він жив, головним чином, за рахунок торгових операцій з імпорту німецьких товарів і експорту китайської сировини.

Циндао мав декілька причалів для океанських суден, обладнаних під'їзними шляхами; близько розташовану товарну станцію залізниці і вокзал; були запаси вугілля, прісної води, рідкого палива. Вигідне розташування в бухті та забезпечення навігації маяками і портовими вогнями зробили Циндао торговим портом з перспективами [24, с. 133].

Морська база Циндао в 1914 р. забезпечувала плавання і діяльність крейсерської ескадри адмірала Максиміліана фон Шпеє та всіх німецьких стаціонарних кораблів в далекосхідних водах. Розвиток Циндао був рівномірним у всіх галузях, і тому флот був повністю забезпечений всім необхідним.

Не менш важливим завданням бази було збереження мобілізаційного запасу озброєння, боєзапасу і всіх видів постачання для допоміжних крейсерів, які передбачалося озброїти з початком війни для дій на торговельних шляхах супротивників.

База складалася з корабельні з доками і майстернями, складів вугілля і рідкого палива, арсеналу, складів технічного постачання та допоміжних пристроїв у вигляді кранів, підйомників, а також засобів для плавання. Корабельня була маленьким, але повноцінним суднобудівним заводом з новим обладнанням, причому планування його окремих частин передбачало можливість подальшого її розширення. На базі також розміщувалося мінне депо флоту, що мало місце для стоянки малих міноносців.

Основним шляхом комунікації Циндао служила залізнична магістраль на Цзінань. Ця дорога пов'язувала Циндао і Цзяочжоу з трьома

концесійними районами розробки вугілля. Будучи тоді єдиною залізницею в Шаньдун, ця магістраль відразу ж стала прибутковим підприємством і значно вплинула на економіку величезного району [58, с. 79].

В результаті активної колоніальної політики на 1914 р. Німеччина захопила території в Африці, Океанії та Китаї загальною площею 3 тис. км<sup>2</sup> з населенням близько 15,5 млн чоловік. Всі її колоніальні володіння вважалися територіями, які перебувають під «захистом» (Schutzgebiet) Німецької імперії, і перебували під прямим управлінням з Берліну, яке в 1890-1907 рр. належало Колоніальному відділу і підпорядковувався безпосередньо канцлеру, а з 1907 р. – Імперському колоніальному відомству [62, С. 218].

Внутрішня система управління німецькими колоніями відрізнялася високим ступенем централізації і широким використанням примусових заходів щодо місцевого населення. Вся повнота влади була зосереджена в руках губернаторів, які спиралися на адміністративний апарат і колоніальні залоги, котрі очолювалися німецькими офіцерами. Було введено примусовий обробіток експортних культур, стягувалися різні види податків з місцевого населення. Звичайною практикою були тілесні покарання, грошові штрафи, тюремне ув'язнення.

Німецька імперія володіла колоніями в Африці, Океанії та Шандунь порівняно недовго – від 15 до 30 років в залежності від регіону, але колоніальне управління позитивно вплинуло на економічний розвиток окремих сфер: розвивалося сільське господарство, інфраструктура, торгівельні зв'язки та промисловість. Якщо ж говорити про соціальний аспект, то місцеве населення, окрім тих, хто був при владі або на державних посадах, існувало на межі бідності і постійно страждало від утисків та гонінь з боку колоністів.

### **РОЗДІЛ 3. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА НА АФРИКАНСЬКОМУ ТЕАТРИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ**

З початком Першої світової війни, акти які були укладені в 1884-1885 рр. на Берлінській конференції було порушено. 5 серпня 1914 р. британські підрозділи, що знаходилися на прикордонній території Уганди нанесли удар по німецьким спостережним постам, розташованих вздовж оз. Вікторія. Вже 8 серпня бойові кораблі Королівського флоту піддали артилерійському обстрілу адміністративний центр Німецької Східної Африки – Дар-ес-Салам. [34, с. 413]. І лише 18 серпня Велика Британія оголосила що для даної війни «Конголезький акт» є недійсним, бо вона набирає обертів світової.

Боротьба за африканські колонії між німецькими та союзними військами розпочалася на початку серпня 1914 р. і тривала з різною періодикою, деякі з колоній були захоплені майже відразу, а деякі трималися до закінчення Першої світової війни. Особливістю ведення війни в Африці було те, що Африканський театр бойових дій не мав зв'язку з операціями на інших фронтах, був віддалений від метрополії. Ситуація ускладнювалась тим фактом, що колонії в Африці були розкидані в різних напрямках, не мали спільних кордонів, а також були оточені колоніями, що належали союзним військам. Це значно зменшувало шанси на можливість отримувати підкріплення і постачання боєприпасів у німецьких колоніях.

Виділяють 3 основні кампанії Африканського фронту за регіонами, а саме: Західно-Африканська кампанія, що включала бойові дії на території Того та Камеруну; Південно-Західна Африканська кампанія, що охопила територію Намібії; Східно-Африканська кампанія, де війна відбувалася в колоніях Танганьїка, Руанда та Бурунді. Кожна з кампаній мала різну тривалість та свої особливості ведення війни.



### **3.1. Західно-Африканська кампанія та її наслідки для колоній Того та Камеруну**

Однією з перших з африканських територій, де почалися бойові дії була колонія Того, що піддалася нападу англійських та французьких союзних військ. Саме розташування колонії наражало її на небезпеку, – берег Гвінейської затоки між англійською колонією Золотий берег і французькою колонією Дагомея. Важливість захоплення Того полягала в тому, що це був центр всієї системи німецьких телеграфних зв'язків в Атлантиці. На території Західної Африки, а саме в м. Каміна знаходилася потужна радіостанція, що була безпосередньо з'єднана з радіостанцією в м. Науена, що знаходиться неподалік від Берліна. Радіостанція в м. Каміна забезпечувала зв'язок Німеччини з її Західно-Африканською колонією, а звідси – і з іншими регіонами німецької колоніальної Африки [59, с. 82].

5 серпня 1914 р., наступного дня після оголошення Великобританією війни Німецькій імперії, англійці перерізали підводний телефонний кабель між Монровією і Тенерифе. Таким чином, єдиним комунікаційним вузлом, що забезпечував зв'язок між метрополією та колоніями в Африці залишилася телеграфна станція в Каміні. Британське Адміралтейство планувало нейтралізувати цю станцію із загальної системи, ще до початку світового конфлікту.

Того ж дня, виконуючий обов'язки губернатора Тоголенду, майор фон Дорінг надіслав телеграму англійцям з пропозиціями дотримуватися нейтралітету у відповідності до статей «Конголезького акту». Цей міжнародний договір обумовлював незастосування сили в басейні річки Конго в разі виникнення конфлікту на території Європи. Фон Дорінг також згадував про взаємозалежність в економічному плані усіх колоній у Західній Африці та недопущення розв'язання військових дій, що можуть спричинити втрати серед мирного населення [28, с. 333].

Однак 6 серпня лондонський уряд відкинув пропозицію дотримання нейтралітету, і досягнувши порозуміння з керівництвом Французької Дагомеї про готовність спільно діяти у війні, вимагав через парламентаря капітуляції німецької колонії в 24-годинний термін. Німецький керівник запропонував недопущення розгортання військових дій французькій стороні, але французи також відкинули ці пропозиції.

Західно - Африканська кампанія розпочалася 6-7 серпня 1914 р., коли англійський десант у складі чотирьох рот з трьома гарматами прибув з колонії Золотий берег і направився залізницею в сторону м. Каміна. Загалом Британська імперія під командуванням генерал-лейтенанта Чарльза Добелла утримувала у своїй колонії 1595 військових. Допоміжну роль мав волонтерський корпус з 900 чоловіків-добровольців та 1200 поліцейських і працівників митниці [67, с. 483].

Ввечері 6 серпня французька поліція окупувала пости митниці поблизу Атіеме, а наступного дня паралельно з наступом британців, французька колона з колонії Дагомея, що складалася з двох рот і однієї батареї рушила на захоплення Агбанаке та Анехо, щоб здійснити спільний наступ на м. Каміна, – опорний пункт оборони Того. 7 серпня французи окупували Агбанаке, форсували річку Моно та зранку наступного дня опанували Анехо. З боку противника опору не чинилося, а місцеве населення навіть допомагало в пошуках німців. Близько 460 колоністів разом з аскарі - військовими, набраними з місцевого населення, відступили вглиб території й поступово висувалися на північ.

Протягом наступних кількох днів британці опанували усі головні міста та позиції вздовж узбережжя та деякі поселення в глибині Тоголенду. 12 серпня британський десант висадився в Ломе і без жодного пострілу зайняв головне місто регіону. Французький військовий компонент продовжував марш на Ломе, доки не отримав звістку про опанування столиці колонії британськими союзниками. У взаємодії з французькими підрозділами британці захопили більшу частину німецького протекторату практично не

зустрічаючи спротиву й розпочали підготовку до спільного просування на північ країни.

Ситуація для німецьких колоністів ускладнювалась ще тим, що колонія залишилася без безпосереднього керівництва, – губернатор Того, герцог Адольф Фрідріх Мекленбурзький перебував у Німеччині і його обов'язки виконував заступник майор Ганс-Георг фон Дорінг [61, с. 122].

В колонії не було регулярних військових частин, а весь особовий склад разом з поліцейськими підрозділами не перевищував півтори тис. осіб.. Були присутні тільки 700 представників поліцейських сил під командуванням гауптмана Георга Пфалера та близько 300 колоністів утворювали напіввійськові підрозділи самооборони. Усі формування дислокувалися тільки в Ломе та на телеграфній станції в Каміна. Тому французьким та британським військам знадобилося лише три тижні, щоб завдати цілковитої поразки та захопити колонію з мінімальними втратами.

13 серпня стався короткочасний бій біля Бафіло, стрілянина між французькими військами та німецькими парамілітарними силами в північно-східній частині колонії [27, с. 583]. У середині серпня зав'язалися бої за місто Каміна, важливий комунікаційний вузол Тоголенду, де зосередилися основні сили німців та військ з корінного населення, що їх підтримували. Незначні за розмахом бої відбувалися із застосуванням залізниці, коли обидві сторони широко застосовували цей транспорт для перекидання своїх підрозділів. У бою за Агбелуное загинув німецький командир Пфалер, кайзерівські війська втратили чверть своїх сил.

21- 22 серпня відбувся запеклий бій на річці Чра. Цей природний бар'єр фон Дорінг використав, як останній рубіж оборони, сподіваючись втримати просування англо-французьких формувань до єдиного вузла опору. Залізничний міст через річку був підірваний, підходи до переходу та територія заміновані. 21 серпня близько 460-560 німецьких добровольців зайняли оборону на північному березі Чра [68, с. 20]. Британські війська за підтримки французів атакували декілька разів противника, але усі їхні спроби

були відбиті з великими втратами для британців. Французькі передові підрозділи обійшли з півночі та сходу м. Каміна, а група британських військ наступала із заходу, тому німецькі війська вимушені були відступити з вигідного рубежу. В результаті запеклих боїв війська союзників Великої Британії та Франції підійшли до м. Каміна.

26 серпня німці підірвали радіостанцію і здали місто, 200 полонених європейців, зброю та продовольство союзним військам. За час боїв на території Того британці втратили 83 людей, французи – 54 та німці – 41. Досі залишається невідомою цифра скільки учасників конфлікту дезертували з обох сторін [75, р. 83].

З початку збройного конфлікту у Європі, телеграфна станція в Каміні встигла передати 229 повідомлень між метрополією, кораблями імперського флоту та колоніями в Африці.

Перша військова кампанія швидкоплинно закінчилася на користь британської та французької сторін і як наслідок Того було поділено між Великою Британією та Францією. Нові колоніальні володарі ставилися лояльно до місцевого населення, так як ті не чинили значного супротиву під час захоплення даної території. 30 серпня 1914 р. губернатори Золотого Берега і Дагомеї підписали тимчасову конвенцію про поділ колонії. Пізніше дана колонія була передана Франції відповідно до постанови Паризької мирної конференції від 30 січня 1919 р., яка в остаточній формі була затверджена 25 квітня 1919 р.. Надалі ця постанова стала двадцять другою статтею Статуту Ліги Націй: «Мандатарій надаватиме щорічну доповідь Раді Ліги Націй, яка задовольнятиме Раду і матиме всю необхідну інформацію щодо території та зазначатиме заходи, вжиті для виконання зобов'язань» [75, р. 153]. Офіційно контроль над діяльністю Англії і Франції мала виконувати постійна мандатна комісія Ліги Націй, що була заснована 29 листопада 1920 р., вона складалася з дев'яти осіб, п'ять з яких представляли держави, які не є мандатаріями.

10 липня 1919 р. було підписано договір, який визначив нову лінію розподілу Того. 22 липня 1922 р. Ліга Націй офіційно передала мандат на управління західної частини колонії Великій Британії, а східної – Франції і фактично лише зафіксувала існуюче становище. Кордони Французького Того відповідали території нинішньої Тоголезької Республіки [5, с. 203].

З 1919 по 1934 рр. Того являло собою самостійну адміністративну одиницю, мало повну фінансову автономію і управлялося міністерством колоній Франції. Вся повнота виконавчої і юридичної влади перебувала в руках комісара Французької республіки в Того, який підпорядковувався безпосередньо французькому правительству і за своїм становищем прирівнювався до генерал-губернатора Індокитаю, Французької Західної Африки і Французької Екваторіальної Африки. Він керував усіма громадянськими службами, поліцією і жандармерією. Підмандатна територія мала свій бюджет, який формувався з податків, митних зборів та інших фінансових надходжень, але він підлягав затвердженню міністерством колоній Франції [22, с. 250]. При комісарі республіки в серпні 1920 р. було створено адміністративну раду, до якої входили чотири людини: двоє з яких були французькими підданими, а інші двоє були представниками місцевого населення.

В адміністративному плані територія Того була розділена на шість округів з французькими чиновниками на чолі кожного, які здійснювали вказівки комісара республіки на місцях.

Іншою німецькою колонією в Західній Африці, на території якої відбувалися бойові дії в роки Першої світової війни був Камерун. Це - одна з найперших колоній німецької Африки, яка за «пан-німецьким планом» мала утворити з німецькою Східною Африкою єдине німецьке Середньоафриканське володіння.

Після Агадирської кризи в 1911 р. та згідно Феського договору 1912 р., Франція передала Німеччині більшу частину східних земель Нового Камеруну. У 1914 р. в складі Німецького Камеруну перебувала територія

сучасного Камеруну, частина Нігерії, Чаду, Габону, Республіки Конго і Центрально-Африканської республіки. Колонія з усіх боків межувала з колоніальними володіннями Антанти: на північному заході з Британським Камеруном, на південному сході з Бельгійським Конго, на сході з Французькою Екваторіальною Африкою [24, с. 423].

Близько 20 окремих фортів і маленьких фортець німецької колонії забезпечували оборону і служили опорою військам.

Чисельність німецьких колоніальних військ в Камеруні складала майже 2 тис. осіб, серед них були і німці і місцеві. Але вже до середини 1915 р. чисельність колоніальних військ склала 6 тис. осіб. Поповнювалися вони за рахунок місцевого населення та чисельність військ союзників набагато перевищувала чисельність німецьких військ. Одні тільки війська Французької Екваторіальної Африки до початку війни налічували 20 тис. осіб, тоді як війська Британської Камеруну становили 7,5 тис. осіб [7, с. 130].

Франція хотіла повернути території, що відійшли до Німеччини за Феським договором в даному регіоні. 6 серпня 1914 р. французькі війська під командуванням Жозефа Емеріка вторглися зі сходу на територію Німецького Камеруну по болотистій складній місцевості.

25 серпня англійці вторглися в Німецький Камерун, ведучи наступ за трьома напрямками. Вони підійшли до Маруа – місто на півночі Камеруна, Гаруа, що також знаходиться в північному регіоні та Нсанаконг – південний регіон. Британським військам, що рухалися на Гаруа, було наказано атакувати німецький прикордонний пост. 31 серпня в битві біля Гаруа німці отримали перемогу над військами союзників [10, с. 115].

Також англійці спробували взяти м. Мора, що знаходиться на півночі Камеруну, але при першій атаці зазнали невдачі. Облога міста тривала до кінця кампанії і Мора став останнім фортом, який здався під час захоплення Камеруну військами союзників. В битві при Нсанаконгі англійці були розбиті.

У вересні 1914 року німецькі війська замінували гирло річки Вурі і затопили велику кількість військових кораблів, тим самим створивши бар'єр, який захищав важливий адміністративний і торговельний центр колонії – м. Дуала. Британські та французькі кораблі обстрілювали велику кількість міст Камеруну, що розташовувалися на узбережжі. В результаті військової операції 21 вересня французькі війська окупували Укоко, який перебував під владою німців з 1911 року. Незабаром британці та французи окупували практично все узбережжя Німецького Камеруну [8, с. 83].

27 вересня 1914 р. морський десант британців під командуванням генерала Ч. Добелла, після того, як очистили гирло річки Вурі від мін, висадився на берег та захопив місто Дуала. Після чого колона розділилася і англійці рушили на північ уздовж залізничної лінії, а французи на схід – до Яунде. Однак наступ англійців незабаром був відбитий, і вони відступили до Дуале, відновивши наступ лише в листопаді. Північні колони підійшли до Гаруа 5 січня 1915 р., але на штурм цього укріпленого пункту не наважилися і взяли його в облогу. До 1915 р. більшість німецьких військ, за винятком оточених в м. Мора і Гаруа, відступила в гірські райони Камеруну в околиці Яунде, який став новою столицею колонії.

План англо-французів, вироблений на загальній нараді 12 березня 1915 р. зводився до вторгнення в Камерун з боку моря і сухопутного кордону одночасно. Війська союзників планували виступити декількома колонами і поступово просуватися в глиб Камеруну. В діях з боку моря повинні були взяти участь англійські війська з Сьєрра-Леоне і французькі з Сенегалу; з півночі повинні були наступати англійці з Нігерії і французи з Чаду, маючи найближчою метою зайняти важливий центр на півночі колонії Гаруа; зі сходу дві французькі колони і з півдня також дві французькі колони повинні були наступати до центру німецького панування – колонії Яунде [64, С. 228].

Навесні німецькі війська були ще в стані відбивати атаки військ Антанти, військові формування, оточені в Гаруа, під командуванням фон Крайльсгейма навіть перейшли в наступ, розбивши британців в битві при

Гуріні. Протягом 1915 р. тривав концентричний наступ англо-французів серед тропічних лісів з вельми слабо розвиненою мережею ґрунтових шляхів.

11 червня 1915 р. англійці завдали німцям поразки в у другій битві при Гаруа. Завдяки перемозі в цій битві, англійці могли більше не продовжувати наступ на решті території Північного Камеруну. 29 червня цього ж року британські війська розгромили німців в битві при Нгаундере. Наступ Ф. Канліффа на Яунде було зупинено через початок проливних дощів, облога Мори тривала. Коли погода покращилася, англійці відновили наступ.

У листопаді капітулював німецький гарнізон Баньйо. В грудні війська Канліффа і Добелла стали діяти спільно і готувалися до захоплення м. Яунде штурмом, яке захопили січні 1916 р. [74, р. 85].

На початку 1916 р. командувач німецькими військами Карл Циммерман прийшов до висновку, що Камерунська кампанія програна. Союзники взяли в облогу Яунде, з кожною атакою німецькі війська все більше слабшали і Циммерман наказав військам і населенню тікати до Іспанської Гвінеї. Німецькі війська і населення, були мирно зустрінуті іспанцями, які відмовилися видати їх країнам Антанти. В лютому здався останній німецький гарнізон в Море, після чого Камерун пав.

На 1916 р. більша частина території Камеруну перебувала в руках у англійців, бельгійців та французів. Особливістю Камерунської кампанії Першої світової війни в тому, що в даному регіоні активно воювали бельгійські колоніальні війська, тоді як в Європі Бельгія була практично окупована Німеччиною.

У березні 1916 р., між Великобританією та Францією був укладений таємний договір про розподіл Камеруну на три частини. Одна з них відходила Франції як територіальне доповнення до ФЕА, друга частина потрапляла під тимчасове французьке управління, а третя частина, яку утворювали дві нез'єднані між собою трапецієподібні смуги шириною 80 - 150 км уздовж кордону з Нігерією, стала протекторатом Великобританії та



підпадала під керівництво генерал-губернатора Нігерії. Розподіл Камерун проходив по карті без урахування етнічних кордонів [31, с. 115].

За умовами Версальського договору Німеччина відмовилася від усіх своїх колоніальних володінь. 10 липня 1919 р. Англія і Франція остаточно оформили розділ Камеруну. У липні 1922 р. Ліга Націй санкціонувавши розділ, передала Східний Камерун під мандатне управління Франції, Західний Камерун – Великій Британії. Згідно з міжнародними зобов'язаннями вони повинні були забезпечити громадянські і політичні права місцевого населення. Однак як і в період німецького панування, Камерун фактично залишався колонією: на Східний Камерун було поширене законодавство ФЕА; Західний було включено до складу Нігерії.

Східний Камерун являв окрему адміністративну одиницю. Вся повнота влади була зосереджена в руках французького комісара, який керував країною через підпорядкованих йому французьких чиновників. Територія Камеруну була розбита на дев'ять округів на чолі з військовими комендантами. У 1925 р. в якості консультативного органу в кожному окрузі були засновані зібрання нотаблей, проте вони були позбавлені права проявляти якусь самостійність.

### **3.2. Південно-Західний Африканський фронт та наслідки бойових дій для колоній в регіоні**

Наступною після Тоголенду військами союзників була завойована Німецька Південно-Західна Африка. Південно-Західні африканські володіння Німеччини з радіостанцією в Віндгуці мали важливе значення для англійців, так як межували з їх колоніями Великої Британії – Родезією і Південно-Африканським Союзом. Площа колонії - 835 тис. кв. км, де на початок Першої світової війни проживало 250 тис. місцевого населення та 14 тис. європейців.

На відміну від Західної та Східної Африки, німці не могли поповнювати армію корінним населенням в Намібії через геноцид місцевих племен гереро і нама. Навпаки, сутички з аборигенами, які активізувалися з початком бойових дій були другим фронтом для місцевих німців. По-друге найзручніший плацдарм для ведення військових операцій в Південно-Західній Африці, порт Намібії Уолфіш-Бей був британською колонією і з початком війни з ексклава перетворився в провідний форпост союзних військ в центрі німецьких позицій [12, С. 15].

У вересні 1914 р. Південно-Африканський Союз вступив у війну з Німеччиною на боці Великобританії і близько 10 тис. солдатів армії союзу вторглися в Південно-Західну Африку. Також значні сили становили місцеві, з якими німцям доводилося воювати паралельно. Військові сили колоніальної Німеччини зуміли за допомогою резервістів, місцевих та колоніальних солдатів довести чисельність своїх підрозділів до 5 тис. чоловік, проте їм не вистачало зброї, а велика частина резервістів була погано навчена та недисциплінована.

Перша спроба вторгнення південноафриканських сил на територію німецької колонії виявилася невдалою, 25 вересня війська Південно-Африканського Союзу були розбиті у битві при Сандфонтейні.

На початку війни німці оволоділи портом Уолфіш-Бей на деякий час, а потім спровокували підняття повстання Маріца, що відбувалося з вересня 1914 р. по лютий 1915 р. на колишніх бурських територіях Трансваалі та Оранжевій республіці, причому до повстання приєднався і генерал К. де Вет, колишній герой англо-бурської війни за незалежність у 1895-1901 рр.. В повстанні брало участь 12 тис. бурських ополченців, а на його придушення метрополія задіяла 32 тис. солдатів. Однак повсталі бури в кінці жовтня були розбиті, і 13 листопада бурський генерал Луїс Бота, інший герой цієї ж війни, завдав повстанцям поразки [3, с. 103].

Навівши лад на своїй території командування Південно-Африканського Союзу почало підготовку до другої спроби захоплення німецької колонії в

Південно-Західній Африці. Командуючим військами північного фронту став Луїс Бота, який окрім цього був і головнокомандуючим війська, південний фронт очолив Ян Смутс [70, р. 83]. У листопаді англійці за сприяння флоту оволоділи Шваркопмюнде і Людеріцем, початковими пунктами залізничних ліній, після чого уздовж них була направлена експедиція під командуванням генерала Луїс Бота.

У лютому 1915 р., для того щоб завадити можливому наступу південноафриканського війська німці завдали превентивного удару поблизу Какамаса, спробувавши захопити дві переправи через річку Оранжеву, але завдали невдачі і змушені були відступити.

11 лютого Луїс Бота прибув до м. Свакопмунд, південніше порту Уолфіш-Бей, південноафриканського анклав на території німецької колонії, куди вже за його наказом почалася передислокація частини війська. На початок березня сили союзників були готові до вторгнення. Ведучи наступ з району Свакопмунда вздовж залізничної лінії, війська ПАС зайняли Очимбінгве, Карибіб, Фридріхсфельде, Вільгельмстал, Окаханджу і 5 травня 1915 р. ввійшли до Віндгука [70, р. 84].

12 травня Луїс Бота знову оголосив воєнний стан і розділив військо на чотири групи, командувати якими стали Брітс, Лукін, Мані Бота і Мібург. До цього часу наступаючі війська фактично розрізали територію німецької колонії навпіл. Далі загін Коуена Брітса рушив на північ, захопив Очиваронго, Оучо та вийшов до озера Етоша, відрізавши німців від прибережних районів Кунене і Каоковельд. Інші три групи військ наступали на північний-схід вздовж залізничної лінії Свакопмунд – Цумеб.,

Південноафриканська армія значно перевищувала німецькі сили самооборони. Проте, не дивлячись на явну нерівність сил, німці чинили опір у міру своїх можливостей до літа 1915 р.. 1 липня 1915 р. німецькі війська дали останню битву під м. Отаві, Віктор Франке, командир останнього німецького загону самооборони, капітулював поблизу Хораба 9 липня 1915 р..

В той час, як на півночі відбувалися вищезгадані події, в Людериці висадилися південноафриканські війська під командуванням Яна Смутса. Закріпившись в місті вони 20 травня заволоділи Кітмансхупом, де зустрілися з двома іншими колонами, які наступали від Порт-Ноллота і Кімерлі [74, р. 102]. Продовжуючи наступ Ян Смутс зайняв Берсебу, а 26 травня, після дводенних боїв, було захоплено Гібеон. Розрізнені німецькі загони відступили на північ, де через два тижні капітулювали.

З полоненими німцями англійці обійшлися вкрай м'яко – 1300 німецьких солдатів були поміщені в концентраційні табори поблизу Преторії і Пітермаріцбургу, але у них не відібрали навіть зброї.

Таким чином дії німців в Південно-Західній Африці майже на рік відволікали частину сил Британської імперії з головних фронтів Першої світової війни. Після воєн німецьким колоністам вдалося інтегруватися в Південноафриканську державу. У сучасній Намібії німецька – одна з трьох державних мов і існують нечисленні німецькі комуни, що зберегли свої традиції та мову; ряд міст має німецькі назви.

У 1915 р. Південно-Африканський Союз окупував Південно-Західну Африку. Англія претендувала на управління окупованими територіями, але Сполучені Штати Америки і Франція, які не бажали посилення Великобританії, змусили її до компромісу.

17 грудня 1920 р. Ліга Націй прийняла рішення про передачу Південно-Західної Африки як підмандатної території Південно-Африканському Союзу [40, с. 85]. 1 січня 1921 р. влада перейшла до цивільної адміністрації ПАС, яка прийняла кілька законодавчих актів, що закріпили приватну власність як за новими, так і за старими власниками. У той же час намісник Південно-Африканського Союзу утримувався від експропріації власності німецьких поселенців, тимчасово відхилив петиції африканського населення про повернення їм земель, захоплених німецькими колонізаторами.

Ще в період німецького панування африканцям були залишені лише землі північної частини країни – близько 350 тис. кв. км. Весь південь і

центральні райони Південно-Західної Африки, – 500 тис. кв. км, увійшли в «поліцейську зону». Всі землі вважалися власністю Німеччини, однак німці все ж дозволили африканцям залишатися на ще незаселених колоністами землях.

З самого початку мандатного управління були видані постанови, які закріплювали африканців за рудниками, фермами та іншими підприємствами європейців. Будь-яке порушення розпоряджень колоніальної адміністрації жорстко каралося [37, С. 386]. Постійна мандатна комісія Ліги Націй, яка отримувала щорічні звіти про стан справ в Південно-Західній Африці, неодноразово висловлювала критичні зауваження на адресу уряду ПАС в зв'язку з «абсолютною стагнацією» в області розвитку соціальних програм, з поганим становищем в охороні здоров'я і системі освіти, засуджувала політику расової дискримінації. Європейське населення Південно-Західної Африки складалося з англійців, бурів і німців. Останні зуміли відстояти свої права від спроб південноафриканської влади вигнати їх на підставі 122 статті Версальського договору і залишилися на даній території. У міжвоєнний період кількість німців становила понад третину білого населення, далі їм вдалося домогтися визнання своєї мови в якості третьої офіційної.

### **3.3. Східно-Африканська кампанія та її вплив на розвиток Танзанії, Руанди та Бурунді**

Найбільш відомим і ушлявленим африканським фронтом Першої Світової війни вважається Східно-Африканська компанія.

Колоніальні володіння Німеччини в Східній Африці були розташовані на березі Індійського океану, а саме: території Танганьїки, Руанди і Бурунді, оточені англійськими колоніями Східною Африкою та Родезією, бельгійським Конго та португальською колонією Ньясса. Дана колонія мала для Німеччини значення не тільки в сенсі величезної території, звідки вона черпала сировину, а й в сенсі імперіалістичної «пан-німецької ідеї», –

утворення шляхом з'єднання з Камеруном транзитного шляху від Атлантичного до Індійського океану через Конго. Зважаючи на це в колонії спішно будувалися дві залізничні дороги - одна на півночі, в районі гір Усамбара, поблизу англійського кордону, де були найбільш щільно поселені колоністи, а інша – центральна, від гавані Дар-ес-Салам до м. Кігома на озері Танганьїка, поблизу бельгійського Конго; ці ж залізничні лінії повинні були полегшити оборону колонії в разі війни.

Однак заходи Німеччини в питанні військової оборони цієї колонії не були доведені до кінця. Більшість солдатів з місцевого населення було озброєне старими рушницями зразку 1871 р. з димним порохом, було дуже мало гармат і лише один літак. Всі сили німців, за їхніми даними, не перевищували 11 тис. солдатів, з них 3 тис. європейців; а за французькими джерелами - до 40 тис. бійців з артилерією всіх калібрів. У союзників же було близько 8 тис. осіб. [43, С. 74].

Після початку війни в Європі в 1914 р. бойові дії швидко поширилися на колоніальні володіння європейських держав. За спогадами німецьких офіцерів, війська в Східній Африці до початку Першої світової війни склалися з 261 німецького офіцера, унтер-офіцерів, солдатів та 4680 осіб місцевого населення.

Головнокомандувачем німецьких військ в Східній Африці був Пауль Еміль фон Леттов-Форбек [36, с. 280]. Головним джерелом поповнення для військових загонів служив набір добровольців, за період війни П. фон Леттов-Форбек зміг зібрати близько 12 тис. осіб, в основному місцевих, але добре підготовлених і дисциплінованих.

8 серпня 1914 р. два британських крейсера обстріляли Дар-ес-Салам, порушивши тим самим нейтралітет колоній. Командувач військами Німецької Східної Африки П. фон Леттов-Форбек вирішив, що його основним завданням у війні буде відтягування на себе якомога більшої кількості військ, які в іншому випадку можуть бути перекинуті для військових дій в Європі. Було очевидно, що завдяки пануванню Антанти в

Індійському океані, колонія буде рано чи пізно окупована противником, тому головнокомандувач війська вирішив, що необхідно прийняти за основу тактику партизанської війни, а щоб якомога довше відтягнути появу військ ворога на своїй території, – відразу перенести війну за кордони колонії, тим більше, що досить близько до кордону проходила основна транспортна артерія британців - Угандійська залізниця.

Вже 15 серпня 1914 р. німецькі колоніальні війська вторглися на британську територію і зайняли м. Тавета в районі г. Кіліманджаро. Британці, користуючись пануванням на морі, почали блокувати узбережжя і спішно перевозити в Африку війська з Індії, що і відповідало намірам німців відтягнути військові сили від участі в війні на інших фронтах. 3-5 листопада британці спробували захопити Тангу – початковий пункт Північної залізниці Танганьїки, але десант був розбитий і його довелося евакуювати [65, с. 227]. Однак в цьому бою загинули кілька десятків осіб корінного населення, декілька німецьких офіцерів й унтер-офіцерів, яких ніким було замінити. Загибель такої мізерної за мірками світових воєн кількості солдатів, була великою втратою для Африканського театру бойових дій і змушувала німецьке командування потроху змінювати тактику боротьби.

У 1914 р. найсильнішим німецьким кораблем в Індійському океані був легкий крейсер «Кенігсберг». Після поломки рухової установки «Кенігсберг» був змушений сховатися в дельті річки Руфіджі разом з судном постачання «Сомалі», чекаючи там поки пошкоджені деталі не відвезуть по суші в Дар-ес-Салам для ремонту.

В кінці жовтня 1914 р. «Кенігсберг» був виявлений британським крейсером «Чатем». 5 листопада в район прибули крейсера «Дартмут» і «Уеймут», в результаті німецький крейсер виявився заблокований в дельті річки. На початку листопада «Чатем» відкрив вогонь з великої відстані і підпалив «Сомалі», але не зміг потрапити в «Кенігсберг», який швидко пішов вгору по річці. Британські кораблі були сильнішими за «Кенігсберг», але через великі габарити не могли увійти в річкову дельту. Екіпаж

«Кенігсбергу» замаскував свій корабель так, що здалеку він виглядав частиною пейзажу води та лісу [1, с. 320].

Британці зробили кілька спроб потопити «Кенігсберг», включаючи спробу торпедного катера з малим осіданням прослизнути на відстань атаки, але всі вони були легко відбиті німецькими силами, що закріпилися в дельті. В одному з рукавів дельти був затоплений брандер «Ньюбрідж», щоб не дати німцям вийти з блокади, однак пізніше британці виявили ще один рукав, придатний для їх втечі. Деякі з рукавів британці засіяли макетами мін, однак таке загородження не вважалося ними надійним. Цивільний пілот на ім'я Катлер був найнятий, щоб за допомогою його гідролітака «Кертіс» провести авіарозвідку. Літак був збитий, хоча це і довело присутність в дельті невловимого крейсера. Пара гідролітаків «Sopwith» Королівської військово-морської авіації була надіслана для проведення розвідки і можливої бомбардування корабля, однак вони швидко вийшли з ладу, не витримавши тропічних умов. Трьом гідролітакам «Short» пощастило трохи більше: вони встигли зробити фотографії крейсера, перш ніж їх наздогнав німецький вогонь і вони були виведені з ладу [3, с. 110].

Спроби потопити крейсер з 12-дюймових знарядь старого лінкора «Голіаф» також не увінчалися успіхом через неможливість підійти по мілководдю на відстань пострілу.

В березні 1915 р. почалися перебої з продовольством, багато членів німецького екіпажу померли від малярії та інших тропічних хвороб. Через відрізаність від зовнішнього світу бойовий дух німецьких моряків став падати. Однак незабаром знайшовся спосіб виправити ситуацію з провізією і прорватися через блокаду. Захоплене Німеччиною торгове судно «Рубенс» перейменували в «Кронберг», вивісили датський прапор, підробили документи і набрали екіпаж з німців, які говорять по-датському. Після цього судно було завантажено вугіллям, польовими знаряддями, боєприпасами, прісною водою і продовольством. Після успішного проникнення в води Східної Африки судно було виявлене англійським крейсером «Гіацинтом»,



який загнав «Кронсберг» в затоку Манза. Судно було підпалено екіпажем, який залишив його. Пізніше більша частина вантажу була врятована німцями, які використовували його в наземній обороні, а частину вантажу перенесли на «Кенігсберг».

15 червня 1915 р. два британських монітора типу «Хамбер» з малим осіданням - «Северн» і «Мерсі» були спеціально відбуксировані з Мальти через Червоне море до річки Руфіджі. З них були вилучені другорядні деталі, додано захист і під прикриттям решти флоту вони попрямували в дельту. Ескадрилья з 4 літаків наземного базування – «Кодрон» і «Фарман», з острова Мафія підтримували монітори за межею падіння німецьких снарядів. Кораблі брали участь в битві з «Кенігсбергом» з дальньої дистанції за допомогою наземних коректувальників [1, с. 85]. Хоча «Мерсі» був підбитий і спочатку монітори не добилися своєї мети, але вони повернулися 11 липня і придушили озброєння крейсера, сильно пошкодили і затопили його. Командир крейсера М. Лооф був змушений остаточно знищити свій корабель, підірвавши його торпеди.

На наступний день 33 загиблих німців були поховані, вижили 188 осіб екіпажу. На цьому місці знаходиться пам'ятник з написом: «Beim Untergang S.M.S. Königsberg am 11.7.15 gefallen...» (з нім. Полеглим під час аварії «Кенігсберг», 11 липня 1915 р.), далі список похованих. Німці відновили скорострільні 105-мм гармати, зняті з «Кенігсбергу», встановили їх на імпровізовані залізничні платформи і використовували їх як потужні польові гармати в своїй партизанській кампанії проти союзників у Східній Африці [10, С. 16]. Знаряддя були застосовані в якості берегової артилерії гавані Дар-ес-Салам, причому одне з них було встановлено на пасажирське судно «Граф фон Гетцен». Останнє знаряддя було знищене в жовтні 1917 р.. Решта членів екіпажу «Кенігсбергу» продовжували служити в наземних військах під командуванням генерал-майора П. фон Леттова-Форбека [36, с. 171].

Бойові дії на озері Танганьїка почалася в серпні 1914 р. Противниками германців стали бельгійці на заході і британці на півдні. На початку місяця

командувач колоніальними військами полковник П. фон Леттов-Форбек направив в Кігому для встановлення контролю над озером Танганьїка команду гідрографічного судна «Меве» (нім. «Mowe»), потопленого англіїцями в гавані Дар-ес-Салама у складі 106 осіб. На озброєнні цієї частини, яка спочатку називалася Морський експедиційний корпус, крім стрілецької зброї перебували, зняті з «Меве», дві 88-мм гармати з снарядами до них і чотири 37-мм револьверні гармати. 12 серпня 1914 р. перший взвод у складі 30 моряків під командуванням обер-лейтенанта-цур-зее Хорна досяг м. Кігома. Хорн негайно мобілізував невеликий пароплав «Гедвіг фон Віссманн», водотоннажність якого 60 т, озброїв його чотирма 37-мм гарматами, а також підготував порт для оборони від визначеної висадки бельгійського десанту. З цього часу німці розгорнули на озері Таньгаїка активні бойові дії.

Вже 14-15 серпня Хорн здійснив перший набіг на бельгійський берег озера, висадив десант та пошкодив телеграфну лінію біля міста Увіра. 25 серпня німецький корпус настиг бельгійський пароплав «Alexandre del Commune» біля гирла річки Лукуга і пошкодив його [9, с. 136].

30 серпня в Кігомі з'явилася інша частина підрозділу «Меве» на чолі з корветтен-капітаном Густавом Ціммером, якого П. фон Леттов-Форбек призначив головнокомандувачем районом озер Танганьїка і Ківу. У Дар-ес-Саламі були реквізовані ще кілька судів: катера «Петерс» і «Бенц», а також пароплав «Кінгані», які доставили залізницею на озеро, бо 88-мм гармати виявилися занадто важкими для «Гедвіг фон Віссманн».

Спочатку одну з них встановили на спеціальному дерев'яному плоту, який пароплав буксирував за собою при атаках з ворожого узбережжя. Г. Ціммер і Хорн постійно турбували ворога і в жовтні ще раз завдали «Alexandre del Commune» важкі пошкодження. 10 листопада в бій вступив «Кінгані», озброєний 37-мм гарматою. 18 листопада в Кітуто німці знищили англійський пароплав «Гуд Ньюс», а 20 листопада затопили «Сесіл Родс» [41, С. 116].

З настанням 1915 р. флотилія Г. Ціммера продовжувала утримувати контроль над озером. Тим часом 5 лютого пароплав «Граф Гетцен», який ще до війни по частинах доставили залізницею на Танганьїку і збирали в Кігомі вручну, під час припливу плавно зійшов на воду, ставши на той момент найбільшим судном на озері. Його повна водотоннажність – 1200 т, довжина – 67 м, ширина – 10 м. Озброєння корабля складало 88-мм гармата і дві 37-мм гармати на кормі і в середній частині перед містком. Екіпаж налічував 40 чоловік, а командиром нової одиниці Г. Ціммер призначив обер-лейтенанта-цур-зее резерву Зібеля.

Коли новини про це досягли Лондона, британське Адміралтейство вирішило таки дати гідну відсіч і направити на Танганьїку кілька кораблів.

Для цієї мети вибрали два газолінових 19-вузлових катери, озброєних однією 3-фунтовою гарматою і кулеметом, що будувалися для Греції в Твікінхемі [7, с. 420].

Склад підрозділу «Меве» посилився трьома офіцерами і 50-ма матросами з команди легкого крейсера «Кенігсберг», а також чотирма офіцерами резерву та 40-ма матросами з судів «Німецької східноафриканської лінії», що застрягли в колоніях. Після спуску на воду судно «Граф Гетцен» стали готувати до військової служби в якості військового транспорту, що може перевезти до 1 тис. чоловік, і канонерського човна.

В тому ж місяці транспорт перевіз приблизно 900 військовослужбовців зі складу колоніальних військ до південного берега озера. У серпні склад артилерії посилився – в Кігому доставили дві 105-мм гармати з затопленого в дельті річки Руфіджі «Кенігсберга». Тепер на носі «Граф Гетцену» красувалося одне з них, а 88-міліметровка перебралася на корму. Через встановлення додаткової артилерії швидкість судна дещо впала.

Але африканський «дредноут» німецького флоту так і не зміг взяти участі ні в одному з боїв за Танганьїку. З прибуттям британських катерів плани корветтен-капітана Г. Ціммера були порушені [53, с. 203].

26 грудня 1915 р. після нетривалого бою в бухті Мгубва було захоплено німецький «Кінгані», який затонув потім на мілководді при буксируванні. Англійці відразу підняли його і 17 січня наступного року, після закінчення ремонту, він увійшов до складу британського флоту.

Крім цього, до англійців приєдналися відремонтований бельгійцями пароплав «Alexandra del Commune», який отримав найменування «Vengeur», а також ще кілька дрібних судів. 9 лютого 1916 р. настала черга пароплава «Гедвіг фон Віссманн», який був відісланий на розвідку з метою дізнатися про долю «Кінгані» командувачем німецької флотилії. Біля гирла Лукугі його зустріли катери і потопили.

Після цих втрат німці змогли перевезти на озеро по залізниці ще два парових судна, але було запізно, так як на сухопутному фронті справи йшли далеко не блискуче [60, с. 208]. До того ж, бельгійці змогли організувати на невеликому озерці біля Альбертвілль базу гідролітаків, де з 13 березня почали базуватися 4 літальні апарати. 2 червня 1916 р. відбувся перший авіаналіт на Кігому, метою якого стали судна «Граф Гетцен» і «Ад'ютант». Бельгійські пілоти стверджували, що 10 червня змогли домогтися влучень в пароплав, однак Г. Ціммер в своїх мемуарах спростовував це.

Судно «Граф Гетцен» до цього часу вже практично позбулося озброєння. Ще в середині травня, за наказом П. фон Леттова-Форбека, з нього зняли 105-мм і 88-мм гармати і відправили в Бісмаркбург для оборони позицій, а на їх місце для дезінформації противника встановили дерев'яні макети.

У липні бельгійські війська перекрили залізницю, і доля Кігома була вирішена. 26 липня корветтен-капітан Г. Ціммер, зруйнувавши укріплення, залишив місто і пішов разом зі своїми підлеглими на судні «Граф Гетцен» до гирла річки Малагарасі, де в той же день пароплав затопили. 29 липня бельгійський катер «Нетта» перехопив пароплав «Вамі», із загибеллю якого закінчилися бойові дії на озері Танганьїка [65, с. 122].

Після війни «Граф Гетцен» був піднятий і відновлений під ім'ям «Ліемба» і зараз він є останнім діючим військовим судном часів Другого Райху.

У 1916 р. британські війська в Східній Африці отримали значні підкріплення і перейшли в наступ. Після декількох боїв німецькі частини були змушені залишити район Північної залізниці і відступити до Центральної залізниці. Протягом літа британці зайняли і Центральну залізницю, і німецькі частини відступили до річки Руфіджі, де оборонялися кілька місяців не дивлячись на британський десант в гирлі річки і спробу португальців атакувати з півдня. На заході колонії німецькі частини успішно оборонялися проти британців і бельгійців, і лише в кінці року відійшли в район Махенге.

У 1916 р. британські війська, які базувалися в Південній Африці, виступили з метою завоювання Німецької Східної Африки, – сучасні Танзанія, Бурунді і Руанда. З Бельгійського Конго в їх підтримку виступили бельгійські і конголезькі війська [68, с. 26]. Союзникам не вдалося подолати опір німецької армії під командуванням полковника, пізніше генерала П. фон Леттова-Форбека, але вони зуміли захопити німецьку залізничну лінію і зайняти більшу частину території Німецької Східної Африки.

Тактика і стратегія П. фон Леттова-Форбека багато в чому визначила канони партизанської війни в ХХ ст. – організовано відступаючи перед переважаючими силами противника, німецькі загони постійно шукали можливості завдати своєму ворогові шкоди. Дуже винахідливо в даному аспекті проявив себе головнокомандувач німецьких військ, який застосовував різноманітні хитрощі ведення партизанської війни, наприклад: найменший солдат в армії останнім в строю стрибав в нозі слона, щоб затоптувати сліди військового підрозділу [Див. Додаток В].

В жовтні 1917 р. отримавши від своїх розвідників точну інформацію, він закріпився на вигідній і добре пристосованій для оборони позиції біля селища Махіва. Очікувані німцями фронтальні атаки британців не змусили

себе чекати. Командувач британськими частинами в цьому районі генерал Бівз зазвичай не використовував у боротьбі проти своїх супротивників тактичні маневри, вважаючи за краще бити ворога в найсильніше місце і ломитися вперед крізь оборону, незважаючи ні на які втрати. Результат такої тактики не змусив себе чекати: в битви при Махіві за 4 дні боїв англійці втратили понад півтори тисячі осіб – чверть корпусу, в той час як у німців число убитих і зниклих без вісті склало близько 100 чоловік; були захоплені численні трофеї, включаючи дорогоцінні для всякого партизана патрони і навіть кулемети [73, р. 120]. Незважаючи на явний успіх, ці втрати, абсолютно мізерні за мірками великої війни, змусили полковника задуматися над тим, як йому воювати далі, оскільки спад в живій силі і в грамотному офіцерському складі заповнити було вкрай важко.

Так як основна частина Німецької Східної Африки була втрачена, П. фон Леттов-Форбек вирішив перенести війну в Португальську Африку, де сподівався зустріти слабкий опір і знайти великі запаси продовольства. У другій половині року німецькі війська переправилися через річку Ровума і вступили на португальську територію.

До лютого 1918 р. німецькі частини дійшли до Нанунгну в центрі Мозамбіку, і звідти стали здійснювати рейди за продовольством і боєприпасами [38, с. 25]. Під тиском британських військ від узбережжя і від озера Ньяса німецьким військам довелося відступати все далі на південь, відкидаючи по шляху нечисленні португальські загони [Див. Додаток Г]. На початку липня 1918 р. німецькі війська здобули над англо-португальськими військами перемогу при Намакуррі, на крайньому півдні колонії. Звідси німецькі війська рушили на північний схід, а потім пройшовши у вересні на схід від озера Ньяса, 28 вересня повернулися до річки Ровума, знову опинившись в Німецької Східній Африці. Обійшовши озеро Ньяса з півночі, 31 жовтня німецькі війська вторглися в британську Північну Родезію і 9 листопада захопили м. Казама, в якому і отримали звістку про завершення війни і укладення перемир'я [27, с. 615].

В цілому німецькі війська в Східній Африці виконали поставлене перед ними завдання, відтягнувши на себе до 300 тисяч військ противника. Умілі дії генерала П. фон Леттова-Форбека принесли йому повагу противника і зробили полковника на батьківщині національним героєм. Він виявився одним з небагатьох офіцерів, що залишилися в лавах урізаної німецької армії після завершення Першої світової війни. Його книга «Мої спогади про Східну Африку» представляє собою по суті суху хронологію Східно-Африканської компанії [36, с. 45].

В результаті поразки Німеччина позбулася всіх колоній і залежних від неї територій. За Версальським договором велика частина НСА – Танганьїка, стала підмандатної територією Великобританії. Методи німецького колоніального управління вже зробили певний вплив на соціально-економічний розвиток і політичну структуру африканського суспільства Танганьїки [33, С. 376]. Англійські влада змушена була рахуватися і з результатами господарської політики німецької адміністрації, метою якої був розвиток плантаційного господарства з виробництва технічних і продовольчих експортних культур, таких як каучук, сизаль, бавовна, кава, чай та інші. Враховувалися також раніше впроваджена система оподаткування та примусової праці, політика німецької адміністрації в області освіти і підготовки кадрів з опорою на застосування місцевої мови суахілі.

У перші роки колоніального управління англійська влада зберегла колишню практику прямого колоніального управління і адміністративно-територіального поділу країни, тільки збільшивши число округів до 22, практично залишилися в силі і використовувалися колишні накази і розпорядження німецької адміністрації. У нижчих адміністративних ланках були залишені місцеві чиновники, які погодилися служити новим господарям. Як і в період німецького управління, вони поєднували у своїй особі виконавчу, законодавчу і судову владу на місцях і були відповідальними за збір податків. Відразу ж після Першої світової війни у

зовнішній політиці Німеччини посилювалися тенденції, спрямовані на повернення колоніальних володінь, особливо Танганьїки – найбільшої території колишньої Німецької Східної Африки [42, С. 220]. Носіями цих тенденцій виступили представники великого фінансового капіталу, державного апарату і політичних партій. У 1926 р. Німеччина стала членом Ліги Націй і вже в рамках цієї організації прагнула до перегляду умов Версальського договору.

У 1923 р. губернатор Танганьїки висунув ряд пропозицій, спрямованих на розширення ролі традиційних вождів, на перетворення фінансової системи, що виражалися насамперед у підвищенні податків для корінного населення і одночасною забороною підношень вождям з боку підданих. Натомість губернатор передбачав виділення вождям грошових коштів із загальної суми зібраних податків. Його пропозиції знайшли відображення в указі «Про місцеву владу» у 1923 р. і були представлені в 1924 р. на обговорення на конференції старших адміністративних чиновників Танганьїки. На ній же було поставлено питання про надання більш широких повноважень комісарам округів. Учасники конференції не підтримали пропозицій губернатора.

1 січня 1926 р. був реорганізований адміністративно-територіальний поділ Танганьїки: замість 22 округів з'явилося 11 провінцій, які в більшій мірі відповідали етнічній карті країни, на чолі яких стояли призначувані комісари, які підпорядковувалися губернатору, що означало скорочення штатів колоніальної адміністрації на місцях. Основними органами управління на місцях стали місцеві вожді, суди і казначейства. Влада вождів визначалася звичаєвим правом в тому вигляді, в якому вона існувала впродовж багатьох десятиліть. Разом з тим губернатору надавалося право підпорядковувати одного вождя іншому та створювати посади верховних вождів [43, С. 74].

З наданням цих прав місцевим вождям припинилося видання обов'язкових постанов англійськими чиновниками. Багатоетнічні групи були об'єднані в одну адміністративну одиницю з метою економії. Щоб



підготувати необхідні кадри для майбутніх африканських адміністрацій та забезпечити спадкоємність в системі традиційних інститутів, в 1924 р. була створена школа для синів вождів, в якій вони знайомилися з практикою африканських органів влади, вивчали агротехніку, тваринництво. Була введена і нова система оподаткування: прямі податки: подушний податок, податок на хатину та непрямі: мито, торгові ліцензії, податки на прибуток, штрафи і збори.

Щодо Руанди та Бурунді, то в 1916 р. вони були окуповані бельгійськими військами. У 1919 р. за Версальським договором стали бельгійськими колоніями, за винятком двох портів на озері Танганьїка, які відійшли до колоній Великої Британії. Цей розділ був узаконений Лігою Націй, що видала в 1923 р. Бельгії мандат на управління Руандою та Бурунді [47, с. 150].

Суспільство Руанди та Бурунді носило становий характер. Населення поділялося на три групи. Вища – тутсі, володіли переважним правом обіймати посади в державному апараті, володіли землею і худобою. Середня – хуту, до якої належали переважно селяни, орендували землю і худобу у тутсі і несли ряд повинностей на їхню користь. Нижча – пігмеї тва, виконували всіляку важку роботу, жили в бідних оселях, займалися збиральництвом та мисливством. Тутсі і хуту не вступали з ними в шлюб, не впускали до своїх осель. Згідно із законом 1925 р. територія Руанди та Бурунді була об'єднана адміністративно з Бельгійським Конго під керуванням генерал-губернатора. Верховна влада в колонії здійснювалася віце генерал-губернатором, а в кожній з двох частин резидентом.

У Руанді та Бурунді стали діяти багато законів Бельгійського Конго, вона стала частиною єдиного митного союзу, зберігши при цьому статус окремої адміністративної одиниці з власним бюджетом.

## **РОЗДІЛ 4. АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ ТЕАТР БОЙОВИХ ДІЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, НАСЛІДКИ ДЛЯ КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ РЕГІОНУ**

На початок Першої світової війни у Тихому океані під владою німецьких колоністів перебували сучасна Папуа-Нова Гвінея: Земля Імператора Вільгельма, Архіпелаг Бісмарка та Соломонові острови, велика частина Самоа, Науру, Маріанські, Каролінські, Маршаллові острови в Океанії загальною площею до 240 тис. квадратних кілометрів, а також «концесія» на території Цзяочжоу провінції Шаньдун.

Союзні країни, до яких пізніше додалася і Японія мали свої інтереси в даному регіоні, тому створення Азійсько-Тихоокеанського фронту на даних територіях було закономірним процесом. З початком бойових дій розпочалися завоювання Великої Британії з її домініонами та Японією німецьких колоніальних володінь в територіальному Китаї і Тихому океані. Якщо не брати до уваги японську атаку Циндао за підтримки британського флоту, то більшість захоплень пройшло без значного супротиву і до листопада 1914 р., Великобританія, Нова Зеландія, Австралія та Японія захопили всі володіння колоніальної Німеччини в даному регіоні. Після цього всі військові дії в Океанії звелися до боротьби з німецькими кораблями.

### **4.1 Бойові дії на материковій частині Азійсько-Тихоокеанського регіону та наслідки Першої світової війни для Цзяочжоу**

На початку XX століття Китай був в складному становищі, і внутрішні проблеми сприяли тому, що участі в Першій світовій війні він практично не брав. 6 серпня 1914 р. країна заявила про нейтралітет, але воєнні дії не обійшли її стороною. 23 серпня 1914 р. Японія вступила в війну на боці

Антанти з метою розширення власних територіальних володінь в Океанії та Китаї.

Японія зазіхала на німецьку концесію Цзяочжоу. США також розглядали Тихий океан як сферу своїх інтересів, навіть висунули доктрину «відкритих дверей» в Китаї і намагалися перешкодити перетворенню Східної Азії в один з театрів світової війни. 11 серпня 1914 р. уряд США звернувся до урядів Великобританії та Німеччини з пропозицією «підтримувати статус-кво на Далекому Сході» до закінчення війни [5, с. 193].

Це суперечило планам Японії, ще до офіційного оголошення Токіо про вступ у війну, 15 серпня японський уряд без консультацій зі союзницею Великобританією в ультимативній формі зажадав від німецького уряду виведення військ та флоту з китайських вод [14, С. 166]. Одночасно до портів і військово-морських баз японських міст підвозилися частини експедиційної армії, яка мала вирушити до берегів Шаньдун та до Маршаллових, Каролінських і Маріанських островів Тихого океану.

23 серпня Японією було оголошено війну Німеччині. У той же день японська корабельна артилерія обстріляла фортецю Циндао та взяла її в облогу. У 1914 р. Циндао було досить великим портовим містом з населенням в 40 тис. чол. [5, с. 212].

В Циндао знаходився німецький гарнізон у складі 1,5 тис. осіб та близько 3 тис. німців-резервістів, японців же налічувалось 30 тис. чол.. Для прикриття операції з моря був спеціально сформований 2-й флот, до складу якого входили 39 бойових кораблів [32, с. 143].

Висадка японського десанту відбувалася з 2 вересня по 5 жовтня 1914 р.. Підготовка до штурму зайняла цілий місяць. В ніч з 6 на 7 листопада японцями була зроблена розвідка боєм, в ході якої їм вдалося захопити форт в центрі оборонної лінії. Звідси японські підрозділи просочилися в глиб оборони. І хоча на інших ділянках оборонної лінії японці були відбиті, але після тривалої облоги боєприпаси у німців закінчувалися і 7 листопада комендант фортеці віддав наказ про її здачу.

Прагнучи не допустити одноосібного захоплення Циндао японцями, китайський уряд Юань Шикая направив до фортеці свої війська. Сюди ж був перекинутий англійський загін близько 1,5 тис. осіб, а також англійський лінкор і есмінець. В результаті фортеця була взята об'єднаними силами японців та англійців.

Слідом за Циндао японські війська оволоділи залізницею від порту Циндао до міста Цзінань, що належала Німеччині а також захопили ряд гірських і інших підприємств. В результаті фактично вся провінція з населенням 30 млн чоловік опинилася під контролем Японії.

Начальником управління був призначений генерал Каміо, при начальнику управління – радник із закордонних справ барон Фунакосі і ряд інших цивільних чиновників [11, с. 432].

Поступово спеціальні і деякі частини піхоти повернулися до Японії. В Шаньдун залишилася одна бригада піхоти і залізничний батальйон. Останній обслуговував захоплену залізницю до Цзінань. На базі був сформований «загін оборони порту» відповідно до типової організації японських баз.

Також японське командування вжило заходів для відновлення судноплавства, було встановлено постійні рейси з Японією, а 28 грудня того ж року торговий порт був відкритий для всіх союзних і нейтральних країн. У наступний період уряд сприяв впровадженню японського капіталу на материк, також заохочувалося переселення японців в Цзяочжоу. На китайські інтереси завойовники абсолютно не зважали [33, С. 375].

Великих вкладень в Циндао Японія не робила, фортеця не відновлювалася, великих асигнувань на морську базу не надавалося. Причиною цього була невпевненість у збереженні новопридбаних територій до укладення загального миру, крім того Японія мала прагнення до більш широких захоплень в Китаї [66, с. 79].

На цьому участь Японії в військових діях в Першій світовій закінчилась, не враховуючи майже добровільне захоплення островів в Океанії. Японські втрати в війні склали близько 2 тис. чоловік убитими і пораненими. Японія

розглядала себе рівноправною союзницею країн Антанти, тому претендувала на німецькі колонії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Однак гарантії, що західні держави погодяться з володінням Японією усіма окупованими в роки війни територіями, не було.

18 січня 1915 р. японський уряд спробував змусити владу Китаю визнати владу Японії в регіоні Цзяочжоу. Уряду Юань Шикая був вручений документ, який увійшов в історію під назвою «21 вимога» [54, с. 200]. Вимоги були розділені на п'ять груп, чотири з яких включали в себе умови, які передбачали передачу Японії прав на колишнє німецьке володіння в Шаньдун; розширення привілеїв в Південній Маньчжурії і Внутрішній Монголії; відмова Китаю від надання третім країнам прав на оренду китайських портів і островів; будівництво доріг, портів, сховищ і складів повинно було перейти в руки японських концернів.

Відповідно до п'ятої групи вимог встановлювалося керівне становище японців у державній, політичній, економічній та культурній сферах життя Китаю. Китайський уряд зобов'язувалося запрошувати японців як політичних, фінансових і військових радників. Китай повинен був купувати в Японії понад 50% необхідного йому озброєння, створювати на своїй території об'єднані японо-китайські арсенали зброї [54, с. 202]. Задоволення цих вимог безпосередньо зачіпало суверенітет Китаю, ставило його в залежне становище від Японії.

Патріотичні сили Китаю зробили спроби протистояти японському диктату, розраховуючи на підтримку США, Великобританії і Франції. Однак ці країни не бажаючи загострювати відносини з японцями, рекомендували китайському уряду піти на часткове задоволення їхніх вимог.

Японія направила 7 тис. додаткових військ до Південної Маньчжурії і Шаньдун, а на початку травня оголосила про мобілізацію сухопутних і морських сил. В Китаї розгорнувся антияпонський рух, але 9 травня Юань Шикай, під військовим тиском Японії прийняв більшість умов, за винятком п'ятої групи вимог, і 25 травня підписав відповідні японсько-китайські угоди.

13 травня 1915 р. США офіційно заявили, що не визнають угод, укладених у зв'язку з «21 вимогою». Боротьба японських імперіалістів з іншими імперіалістичними державами, особливо з США, продовжувала загострюватися, так як після грандіозного розгортання американської та японської промисловості, що працювали на війну і які наживалися на ній, обом було вже тісно в рамках старих ринків і сировинних баз. Окупація Циндао продовжувала хвилювати політичних конкурентів Японії – США і Велику Британію, оскільки вони не бажали її посилення.

На Парижській мирній конференції 1919-1920 рр. держав-переможниць хвилювали два питання – доля «німецької колоніальної спадщини» та умови входження Китаю і Японії в Лігу Націй. Китай, який представляла на Паризькій конференції об'єднана делегація північного і південного урядів, заручившись підтримкою США, вимагав перегляду політики його розподілу на «сфери впливу» і відновлення суверенітету в Шаньдун [10, с. 101].

Японія в якості умови своєї згоди підписати мирний договір і приєднатися до Ліги Націй вимагала підтвердження усіма державами і Китаєм статей своїх секретних угод 1917 р. з Великобританією і Францією. Представники Токіо спробували позбавити Китай права голосу посиленнями на свої угоду з Пекіном про Шаньдун і на договори з Антантою.

Після дипломатичної боротьби, США визнали участь Японії в Лізі Націй більш важливим, ніж визнання прав Китаю, і задовольнилися усною обіцянкою японської делегації повернути Шаньдун Китаю. Японія стала одним з п'яти постійних членів Ради Ліги Націй і отримала мандат на управління колишніми німецькими тихоокеанськими володіннями – островами, що лежать на північ від екватора [28, с. 379]. Міжнародне визнання провінції Шаньдун за Японією було забезпечено.

Відсторонена від участі у вирішенні долі Шаньдун китайська делегація розповсюдила запропонований нею для розгляду проєкт заяви конференції про визнання недійсними зобов'язань за договорами, укладеними між Китаєм і Японією, бо ці зобов'язання виникли в умовах «війни і пов'язаних з нею

обставинах». Крім того, китайські делегати представили меморандум «Питання для перегляду», в якому говорилося про незаконність угод, нав'язаних Китаю Японією, і висувалися вимоги ліквідувати нерівноправне становище Китаю в міжнародних відносинах.

Новини про зміст Версальського договору призвели до виникнення в Китаї антиімперіалістичного руху «Четвертого травня», що охопив всю країну. Китайська делегація не підписала договір 28 червня 1919 р. і не визнала його умови [46]. У заяві до друку китайські представники висловили протест з приводу угоди великих держав на рахунок Китаю, підкресливши, що мирна конференція відмовила Китаю в справедливому вирішенні питання про Шаньдун і тим самим позбавила його можливості підписати договір.

На Вашингтонській конференції 1922 р., разом з проблемою тихоокеанських володінь Японії, США поставила питання і про правомірність захоплення Цзяочжоу.

4 лютого, під тиском представників США, між Японією і Китаєм був підписаний трактат про повернення Китаю території Цзяочжоу. За трактатом Китай отримував назад всі свої володіння за умови відшкодування вартості німецьких підприємств, порту, залізниці, громадських будівель і також наступних вкладень в них з боку Японії. У 6-місячний термін всі японські війська повинні були залишити Шаньдун [74, р. 72].

21 червня 1922 р. в Пекіні був проведений обмін ратифікація ми, і трактат увійшов в силу. Японія була змушена залишити Циндао і прийняла цю подію як важкий удар. Однак, як і всі інші угоди Вашингтонської конференції, трактат про Шаньдун був дуже умовним і короточасним. І не зважаючи на ратифікацію трактату Японія змогла зберегти свій економічний вплив в даному регіоні.

## **4.2 Військова кампанія в Океанії та її наслідки для островів Тихоокеанського регіону**

В Океанії німцям належали колонії, які отримали важливе військове і торгове значення після прокладання Панамського каналу: частина Нової Гвінеї – великої колонії, яка дорівнювала за своєю площею 1/3 Німеччини, з важливою гаванню Фрідріха-Вільгельма, Каролінські і Маріанські острови, розташовані на північ від Нової Гвінеї, Маршалові острови, що лежать на схід від Каролінських, і острови Самоа, розташовані на схід від Австралії.

У серпні 1914 р. почалися бойові дії в Океанії. На острови, що належали Німеччині, вторглися Японія, Австралія і Нова Зеландія. Дві останні, як англійські домініони, оголосили війну Німеччині одночасно з Великобританією. Одним з перших наземних наступів на Азійсько-Тихоокеанському театрі військових дій було вторгнення військ Нової Зеландії в Німецьке Самоа 29-30 серпня 1914 р. [5, с. 126]. Їхньою метою була радіостанція, яка координувала дії німецької тихоокеанської ескадри. Операція пройшла без єдиного пострілу. Кампанія по захопленню Самоа закінчилася одразу після того, як понад 1 тис. новозеландців висадилися в німецькій колонії за підтримки австралійської і французької військово-морської ескадри. Війська союзників урочисто підняли британський «Юніон Джек» над Апіа – столицею Самоа. По суті, не треба було навіть формальної капітуляції колонії. Губернатор німецького Самоа Ерік Шульц-Еверт і практично всі чиновники були потім депортовані в Нову Зеландію і інтерновані там. Після закінчення війни їм було дозволено повернутися назад в Європу. 17 серпня 1914 р. Науру був захоплений Австралією.

Австралійські війська напали на німецьку Нову Гвінею у вересні 1914 р.: 500 австралійців зіткнулися з 300 німцями і місцевими поліцейськими в битві при Біта-Пака. Вона розпочалася 11 вересня 1914 р. на острові Нова Британія, і була частиною вторгнення і подальшої окупації німецької Нової Гвінеї австралійськими військово-морськими та військово-експедиційними



силами на початку Першої світової війни [40, с. 275]. Подібно до операції Нової Зеландії проти німецького Самоа в серпні, головною метою була стратегічно важлива радіостанція – одна з декількох, які використовувала Східно-азійська ескадра Німеччини, – яка, на думку австралійців, перебувала в цьому районі. Потужний німецький військово-морський флот представляв загрозу британським інтересам, і його ліквідація була першочерговим завданням британського й австралійського урядів під час війни. У битві при Біта-Пака, сили німецьких резервістів і меланезійська поліція чинили стійкий опір. Після дня боїв, в ході якого обидві сторони зазнали втрат, австралійські війська захопили радіостанцію зв'язку в Біта-Пака.

Битва в Біта-Пака була першою великою битвою Австралії у війні і єдиною значною для військової кампанії в Новій Гвінеї; після цього залишок німецьких військ в Новій Британії вирушив в глиб острова, до Томе. Рота австралійців і британський військовий корабель обложили німців і їх колоніальних підданих, що закінчилося капітуляцією всієї колонії німецьким губернатором Едуардом Хабером [27, с. 659]. Втрати склали шість загиблих солдатів і екіпаж першого австралійського підводного човна, який зник в морі. Незважаючи на наказ Е. Хабера про капітуляцію, різні ізольовані німецькі підрозділи в Новій Гвінеї продовжували чинити опір після падіння Томи. Ці невеликі німецькі сили зазвичай капітулювали без кровопролиття після зіткнення з австралійськими частинами.

11 жовтня 1914 р. німецька збройна яхта «Комет» і її 57 членів екіпажу здалися після того, як їхній корабель був захоплений зненацька в Таласеа. У грудні 1914 р. німецький офіцер близько Ангоруа спробував протистояти окупації союзників з тридцятьма місцевими поліцейськими, але його війська залишили його після того, як вони відкрили вогонь по австралійській розвідувальній групі, і згодом він був схоплений. Німецька Нова Гвінея була зайнята англійцями в кінці вересня 1914 р., в жовтні 1914 р. вся область була передана під управління Австралії.

Між англійським та японським флотами розгорілася «гонка» за острівні німецькі колонії в Океанії. Іноді справа доходила мало не до сутичок між союзниками. Зрештою, домовилися розділити сфери впливу по лінії екватора: південна частина Тихого океану потрапила під сферу впливу Британської імперії, а північна – Японії.

У вересні 1914 р. японці провели успішну операцію по захопленню Маршалових островів. Каролінські, Маріанські та острови Палау японці зайняли в період з 10 по 15 жовтня 1914 р. [45, с. 77].

До 1915 р. єдиними німецькими військами була експедиція під командуванням Германа Детцнера, що зуміла уникнути австралійських патрулів і протрималася на острові до кінця війни, завдяки чому Г. Детцнер став відомою фігурою.

Головною метою союзників було позбавити німецькі тихоокеанські рейдери можливості відпочивати і ремонтувати свої кораблі. У 1916 р. ця задача була успішно вирішена, і океанські комерційні рейси знову стали майже безпечними.

З 1919 р. Самоа, згідно з Версальським мирним договором, перейшло під управління Нової Зеландії і отримало назву Західне Самоа. В 1919 р. 20 % місцевого населення померло від іспанки, а перехворіло ще більше. Нова колоніальна влада продовжила колоніальну політику Німеччини, але з більшими утисками для населення Самоа, яке не звикло до такої форми управління. На початку 1920-х рр. відновив свою активність рух «Мау» – Рух суспільної думки за незалежність, керував ним Олаф Фредерік Нельсон. Формами протесту були несплата податків, припинення роботи на плантаціях, непокоря колоніальному суду, створення власних органів управління, а також міграції до Американського Самоа [52, с. 172].

У 1926 р. «Мау» вимагали права на самоврядування для Самоа у новозеландського уряду, їм було відмовлено, керівника заарештовано, розпочалися переслідування протестувальників. Ситуація стабілізувалась з приходом до влади в Новій Зеландії лейбористів, переслідування

припинилися, місцевих жителів почали приймати на державну і адміністративну службу. Після Другої світової війни колонія залишилося під владою Нової Зеландії. В 1962 р. було проведено референдум і Західне Самоа стало першою Тихоокеанською країною, яка отримала незалежність.

В 1923 р., після закінчення війни, Науру отримав статус підмандатної території Ліги Націй та був переданий під спільне управління Великої Британії, Австралії та Нової Зеландії. Однак адміністративне управління здійснювалось Австралією [6, с. 61]. Ці країни викупили в приватної компанії права на поклади фосфатів і заснували спільну компанію «The British Phosphate Commissioners» для їх розробки.

Наприкінці Першої світової війни Німецька Нова Гвінея перейшла під мандат Австралії, виданий Лігою Націй, як територія Нова Гвінея.

Об'єднана територія Нової Гвінеї мала свою законодавчу раду, яка діяла в межах інтересів Австралії, представник – адміністратор якої, мав право вето в колонії [75 р. 501]. Рада складалася з 27 чоловік, 17 з них призначалися австралійським адміністратором, 3 – були представниками місій, 3 – представники плантаторів і гірських промисловців, 3 – обиралися представниками європейського походження і останні 3 представляли інтереси папуасів і меланезійців, але їх також призначала адміністрація.

Підконтрольна частина Нової Гвінеї поділялася на п'ять зон:

- 1) місцевості під повним керуванням колоніальної адміністрації;
- 2) місцевості під «частковим контролем»;
- 3) місцевості «під впливом» адміністрації;
- 4) «неконтрольовані»;
- 5) «невідомі ареали»[55, с. 111].

В даний час Британська Нова Гвінея, Німецька Нова Гвінея і архіпелаг Бісмарка входять до складу держави Папуа-Нова Гвінея, яка здобула незалежність в 1975 р..

Після закінчення Першої світової війни Маршалові, Каролінські, Маріанські та острови Палау перебували під управлінням Японії, а після

Другої світової війни – Сполучених Штатів Америки. Японська колоніальна влада займалася розвитком сільськогосподарських культур на островах, вони вирощували плантації цукрової тростини, кокосових пальм, тютюну і цитрусових для експорту, сприяли переселенню японців на острови та асиміляції місцевого населення, часто примусово.

В даний час Маріанські острови є територією США, Маршаллові острови мають статус незалежної Республіки Маршаллові Острови, а Каролінські острови та Палау утворюють дві незалежні держави: Мікронезія і Палау.

В результаті Першої світової війни, Німеччина була повністю позбавлена своїх колоній в Океанії, острови були передані Лігою Націй їх новим завойовникам як підмандатні території. Таким чином, Японія взяла під свій контроль Маріанські, Каролінські та Маршаллові острови, Австралія – Німецьку Нову Гвінею, а Нова Зеландія – Німецьке Самоа.

## ВИСНОВКИ

Кінець XIX – поч. XX ст. ознаменувався боротьбою держав-метрополії за колоніальний розподіл світу. Домагання та суперечності за сфери впливу в колоніях були однією з причин Першої світової війни. Особливе місце в колоніальній експансії займала кайзерівська Німеччина, яка змогла за декілька років створити власну велику колоніальну імперію. На початок Першої світової війни вона володіла значними територіями в Африці, Океанії та Азії, управління якими здійснювалося метрополією, враховуючи регіональну специфіку, та мало свої особливості у адміністративному та економічному управлінні. Навіть на одному континенті існували відмінності і в ставленні до місцевих, і в адміністративному, і в економічному аспектах. На території Африканського континенту було утворено колонії: Південно-Західна Африка, німецька Східна Африка та Західна Африка. З огляду на досвід провідних колоніальних держав, Німеччина відводила Південно-Західній Африці роль переселенської колонії, а іншим – Того, Камеруну та Східній Африці, – роль сировинних колоній. Однак швидке господарське освоєння, зростання чисельності переселенців і зміна їх соціального складу трансформували Східну Африку в колонію змішаного типу – переселенсько-сировинну.

У Тихому океані до складу Німецької колоніальної імперії входили Нова Гвінея, Земля Імператора Вільгельма, Архіпелаг Бісмарка та Соломонові острови, велика частина Самоа, Науру, Маріанські, Каролінські, Маршаллові острови. Більшість з островів Німеччина використовувала як сировинну базу та ринок збуту. Але і в цьому регіоні були суттєві відмінності в колоніальному управлінні, особливого значення німецька колоніальна адміністрація надавала Самоа та Новій Гвінеї, які виконували роль губернаторств. Самоа навіть перебувало на самофінансуванні, тут розвивалася інфраструктура, створювалися освітні заклади і самоанське населення сприймалося як рівне німцям.

Також Німеччина мала «концесію» на території Цзяочжоу провінції Шаньдун. Таку форму управління можна назвати напівколоніальною, тому що теоретично ця територія належала Китаю, але перебувала під владою та управлінням Німеччини на засадах «оренди». Завдяки зручному географічному розташуванню, Цзяочжоу з Циндао були вигідним плацдармом для морської торгівлі і мали сполучення з материковим Китаєм. Німеччина приділяла значну увагу розвитку даного регіону. За декілька років в провінції було збудовано залізницю, радіостанцію, військово-морську базу, дороги, порт, що сприяло перетворенню Цзяочжоу у об'єкт стратегічного та торгового значення.

Та незважаючи на спільні риси, в яких опинилися німецькі колонії на початку Першої світової, подальша доля кожної була визначена по-різному. Це пов'язано з особливостями німецького колоніального володіння. В період з 1884 р. по 1914 р. в залежності від регіону, німці змогли не тільки закріпитися на нових територіях, але й розпочати їхнє господарське освоєння, враховуючи незвичні кліматичні умови та специфіку відносин з населенням. Зміни, які відбувалися з приходом німецьких колоністів в Океанію, Африку та Азію були за тим же сценарієм, що й в колоніях Великої Британії, досвід якої і використовувала Німеччина.

Географічна роз'єднаність і слабкий транспортний зв'язок між колоніями, навіть в межах одного континенту, стали основною причиною формування не однієї колоніальної спільності, а декількох роз'єднаних спільнот, що мали свої специфічні особливості. В результаті поселення німецьких колоністів, що виникли в Африці, Океанії та Азії досить швидко трансформувалися в особливі спільноти з властивими їм ідеологією, господарським і суспільним устроєм.

Становище німецьких колоній в Африці та Азійсько-Тихоокеанському регіоні в роки Першої світової війни мало свої специфічні риси. Африканський театр бойових дій був незвичним в контексті класичного сприйняття війни великих масштабів. Навіть той факт, що людський ресурс,

який було знищено у результаті боїв в Африці був незначний для загального числа жертв Першої світової війни, але якщо брати в розрізі війни на другорядних фронтах, то ці втрати були колосальними і змусили головнокомандувачів військ пристосовуватися і змінювати традиційні канони ведення війни.

Відмінні особливості Африканського фронту від інших фронтів Першої світової війни пояснюються специфічними умовами, в яких велися бойові дії, для них характерні: велика територія конфлікту, віддаленість одна від одної та відсутність спільного кордону між колоніями, слабкий зв'язок з метрополією, спільні кордони між колоніями ворогуючих країн, давався в знаки несприятливий клімат, участь у бойових діях незначної кількості військових підрозділів, використання людського потенціалу місцевого населення, недостатня кількість зброї, незначна кількість важкої артилерії та надання особливого значення застосування хитрощів ведення партизанської війни. Це і визначило подальший хід війни в даному регіоні.

З початком Першої світової війни виділилося три основних напрямки бойових дій, в яких боротьба між союзниками і німецькими військами велася з різним успіхом та тривалістю. Розглядаючи Західно-Африканську кампанію, то захоплення колоній Того і Камерун союзними військами відбулося з блискавичною швидкістю через наявність гарних плацдармів, слабкий опір та невідповідність колоній до ведення війни. На Південно-Західному напрямку Африканського театру бойових дій – в Намібії, німецькі війська тримали оборону протягом 1914-1915 рр., але ситуація ускладнювалась конфліктом між німцями і місцевим населенням, – племенами нама і гереро, які зазнали геноциду від колоніальної влади. Місцеві підтримували союзні війська і намагалися завдати шкоди німецькій адміністрації. Східно-Африканська кампанія виділяється серед інших значною кількістю морських битв та сутичок на суходолі. Важлива роль в успішності бойових дій в регіоні відводиться головнокомандувачу військ П. фон Леттову-Форбеку, який використовуючи досвід, маневри та хитрощі

партизанської війни. Він успішно воював з 1914 по 1918 р. і здався разом з своїми підрозділами лише після підписання мирного договору. Завдяки його рішучим діям та тактиці, Східна Африка протягом всієї війни тримала в напрузі колоніальну адміністрацію союзників та не давала можливості перекинути війська для підсилення на інші фронти.

Африканський театр бойових дій – це унікальний досвід боротьби з використанням мінімальних засобів ведення війни на широкій території, який хоч і не вплинув на безпосередній результат Першої світової війни, але відіграв значну роль у розподілі військових сил.

Німецькі колонії в Азії та Тихому Океані входили до сфери інтересів Великої Британії, Японії та США, що було однією з причин виникнення Азійсько-Тихоокеанського фронту та вступу останніх у війну. На відміну від інших фронтів Першої світової війни, бойові дії під час захоплення Океанії та провінції Шаньдун майже не велися, окрім облоги Циндао, битви при Біта-Пака та декількох локальних сутичок з німецькими офіцерами, але відбувалася постійна боротьба з німецькими військовими кораблями в Тихому океані.

В даному регіоні майже не велися бойові дії, але була «гонка» між союзними країнами за території німецьких колоній. Японія, Велика Британія, Нова Зеландія та Австралія вже в перші місяці війни захопили всі колонії Німеччини в Океанії і намагалися поширити свої сфери впливу за рахунок нових загарбань.

В результаті подій Першої світової війни відбувся розподіл і передача німецьких колоній під управління союзних країн. Але докорінних змін в колоніальному управлінні під протекторатами країн-переможниць не відбулося, тим більше про зміну статусу колоній мови не йшло. Версальсько-Вашингтонська система договорів закріпила мандатне управління Великобританії, Франції, Японії, Бельгії та інших країн на територіях колишніх колоній Німецької імперії в Африці, Океанії та Азії, тим самим визначивши тенденції розвитку цих територій.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Апальков Ю.В. ВМС Германии 1914-1918 гг. Справочник по корабельному составу. Москва: Морская Коллекция, 1996. 380 с.
2. Африка: Энциклопедический справочник / под ред. А.А. Громико. Москва: Советская энциклопедия, 1986. 320 с.
3. Балезин А.С. Черная Африка: прошлое и настоящее. Учебное пособие по Новой и Новейшей истории Тропической и Южной Африки. Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2016. 704 с.
4. Балезин А.С. История Намибии в новое и новейшее время. Москва: Восточная литература, 1993. 256 с.
5. Бонвич П.Б. Германские колонии (1913-1914 гг.). Кемерово: Книжный дом, 2005. 292 с.
6. Бывшие владения Германии в Океании / под. ред. Дж.У Протере. Лондон Н.М.: Stationery Office, 1920. 103 с.
7. Бюлов Б. Воспоминания. Москва: Соцэкгиз, 1935. 563 с.
8. Бюлов Б. Державная Германия. Обзор политических и государственных стремлений Германии за последнее десятилетие. Петроград: Освобождение, 1915. 239 с.
9. Бюттнер Т. История Африки с древнейших времен. Москва: Наука, 1981. 256 с.
10. Вержховский Д. В. Первая мировая война 1914-1918. Москва: Наука, 1954. 203 с.
11. Витте С.Ю. Воспоминания. Т. 2. М., 1960. 639с.
12. Галыня В.А. Последний корабль империи // Наука и техника. № 12. Москва, 2019. С. 14-18.
13. Гончаренко Л.Л. Отто фон Бісмарк та Самоанський законопроект 1879–1880 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2013. Вип. 35. С. 253-257.

14. Гостенков А.В. Начало германской мировой политики. Оккупация Цзяочжоу // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, 2010. С. 164-177
15. Громова Н.В., Урб М.Р. Память о Первой мировой войне в Восточной Африке // Азия и Африка сегодня. №10 (711) Москва, 2016. С. 65-67.
16. Германия и ее колонии: Путешествие по империи и ее заморским владениям / Под. ред. Артура Ахляйтнера, Йоханнеса Бернацки и др. Берлин: Х. Хильгер, 1902. 538 с.
17. Давидсон А.Б. История германского колониализма в Африке. Москва: Наука, 1983. 412 с.
18. Давидсон А.Б. Южная Африка. Становление сил протеста. 1870-1924. Москва: Наука, 1972. 615 с.
19. Дармштеттер Пауль. История раздела Африки (1870-1919 гг.). Ленинград : Гос. изд-во, 1925. 179 с.
20. Декларация Вільгельма II, (8) 20 листопада 1897 г. История Африки в документах. / Сост. И. В. Кривушин. Москва, 2005. С. 384-385.
21. Дерягана И.Г. История Южной Африки с конца XIX века по 1961 год в историографии: основные этапы и тенденции: Автореф. дисс... канд. ист. наук. / Волгоград, 2010. 22 с.
22. Дрекслер Х. Юго-Западная Африка под германским колониальным господством, 1884-1915. Москва: Наука, 1987. 292 с.
23. Дюбуа У.Э.Б. Африка. Москва: Иностранная литература, 1961. 360 с.
24. Дюбуа У.Э.Б. Воспоминания. Москва: Иностранная литература, 1962. 520 с.
25. Емельянов А.Л. Колониальная история Африки южнее Сахары. Москва: МГИМО-Университет, 2011. 432 с.
26. Ерусалимский А.С. Колониальная экспансия капиталистических держав и освободительное движение народов Южной Африки и Китая в XVII-XIX веках. Москва, 1974. 357 с.

27. Зайончковский А.М. Первая мировая война. Санкт-Петербург: ООО «Издательство Полигон», 2000. 719 с.
28. Залесский К.А. Кто был кто в Первой мировой войне. Москва: Астрель, 2003. 896 с.
29. Защук И.И. Германские колонии. Значение их в экономическом, политическом и военном отношениях. Санкт-Петербург: Тип. Г. Скачкова, 1908. 43 с.
30. Инструкция Бисмарка генеральному Консулу Нахтигалю 19 мая 1884 года. Практикум по новой и новейшей истории 1870-1917 / Сост. Е. Е. Юровская. Москва: Высшая школа, 1979. С. 203.
31. Исаков И.С. Заморские театры Первой мировой войны. Москва: АСТ, 2003.
32. Исаков И.С. Операция Японцев против Циндао в 1914 году. Москва: Военмориздат, 442 с.
33. Исмагилова Р.Н., Кацман В.Я. Страны Восточной и Юго-Восточной Африки. Первая мировая война. // История Африки в XIX – начале XX века. Москва, 1984. С. 375-377.
34. Киган Джон. Первая мировая война. Москва: АСТ, 2004. 576 с.
35. Кох Р. Геноцид племён гереро и нама. Москва: Оникс, 2012. 107 с.
36. Леттов-Форбек П. фон. Мои воспоминания о Восточной Африке. Москва: Военный вестник, 1927. 323 с.
37. Линдеквист Ф. Из воспоминаний. История Африки в документах. Москва, 2005. С. 386-387.
38. Лот Г. Вторжение в Восточную Африку. Москва: Наука, 1971. 196 с.
39. Львова Э.С. История Африки в трудах африканских ученых. Москва: ИНИОН, 1978. 64 с.
40. Люттвак Э.Н. Стратегия: логика войны и мира. Москва, 2012. 318 с.
41. Луценко С.М. Деятельность Германского колониального общества // 36. наук. праць. Серія «Всесвітня історія та актуальні проблеми

- міжнародних відносин» Луганського нац. ун-т. ім. Т. Шевченко. Луганськ, 2013. Вип. 4. С. 112-116.
42. Луценко С.М. Особенности германской системы управления и юриспруденции в африканских колониях // Вісник Національного університету «Юридична Академія України ім. Ярослава Мудрого» Серія: Економічна теорія та право. Харків, 2012. Вип. 4 (11). С. 216-223.
  43. Луценко С.М. Формирование хозяйственного уклада немецких колонистов в африканских протекторатах в конце XIX - начале XX в. // Каразінські читання (історичні науки). Тези доповідей 68-ї міжнародної наукової конференції. Харків, 2015. С. 74-75.
  44. Малаховский К.В. Борьба империалистических государств за тихоокеанские острова. Москва: Наука, 1966. 369 с.
  45. Малаховский К.В. Колониализм в Океании. Москва: Наука, 1964. 243 с.
  46. Новое Время. // Второе полугодие (Петроград), 1914. 119 с.
  47. Овчинников В.Е. История Танзании в новое и новейшее время. Москва: Главная редакция восточной литературы, 1986. 272 с.
  48. Отто Финш. Путешествие на Самоа Ferdinand Hirt & Sohn. Лейпциг, 1888. 390 с.
  49. Пегушев А. М., Туполев Б. М. Восстание Маджи-Маджи. Становление и кризис германского колониального правления в Восточной Африке. Москва: Наука, 1991. 262 с.
  50. Пуховская Е. Ю. Колониальная идея в кайзеровской Германии: замыслы и воплощение: дис... докт. ист. наук. / Иркутск, 2001. 833 с.
  51. Прокламация германского главнокомандующего генерала Лотара фон Троты. 25 апреля 1905 г. История Африки в документах. / Сост. И. В. Кривушин. Москва, 2005. С. 384-385.
  52. Резников В.Л. Политика кайзеровской Германии в Океании. Москва: Наука, 1975. 125 с.
  53. Розанов О.Н. Азия и Африка в Первой мировой войне: история в наградах. Москва: ЛК Медиа, 2016. 248 с.

54. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925) / сост. Э.Д. Гримма. М., 1927. 218 с.
55. Тирпиц А. Воспоминания. Мемуары. М.: «Воениздат», 1957. 221 с.
56. Троян С.С. Німецька колоніальна політика рейхсканцлера Отто Фон Бісмарка. // Зовнішня політика і дипломатія: Традиції, Тренди, Досвід, 2015. Вип. 22. С.130-136
57. Троян С.С., Троян П.С. Отто фон Бісмарк і колоніальне питання в Німеччині (1840–1890 рр.). Рівне: РІС КСУ, 2011. 224 с.
58. Туполев Б. М. Германская колониальная политика и строительство железных дорог в Африке на рубеже XIX-XX веков // Ежегодник германской истории. Москва: Наука, 1986. С. 51-73.
59. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890). Москва: Наука, 1969. 213 с.
60. Урсу Д.П. Историческая наука в странах Африки. Москва: Наука, 1979. 304 с.
61. Фокин С.В. Африка. Колониальная политика Германии. Москва: Граница, 2003. 168 с.
62. Фокин С.В. Геополитическое измерение колониальной политики Германии. Москва: Изд-во РАГС, 2005. 218 с.
63. Чарный И.С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке. Москва: Наука, 1970. 187 с.
64. Шмид В. Об особенностях колонизации восточноафриканских колоний Германии перед Первой мировой войной (регион Килиманджару-Меру) // Вопросы Германской истории. Сборник научных трудов. Донецк: ДНУ, 2013. С. 226-236.
65. Штеккер Г. История германского колониализма в Африке. Москва: Наука, 1983. 413 с.
66. Юнкер В.В. Путешествия по Африке (1877-1878 и 1879-1886). Москва: Госиздат географ. лит-ры, 1949. 503 с.

67. Юровская Е.Е. Практикум по новой и новейшей истории. 1870-1917. Москва: Высшая школа, 1979. 355 с.
68. Юршин А.А. Колониальный вопрос и милитаризм в оценках германской социал-демократии: автореф. дис... кан. ист. наук / Воронежский государственный университет. Воронеж, 2012. 28 с.
69. Carl Peters. New light on dark Africa. London, 1891. 597 p.
70. Crafford F. S. Jan Smuts: A Biography. - reprint of 1943. - Kessinger Publishing, 2005. 348 p.
71. Guido Knopp. Das Weltreich der Deutschen. München/Zürich, 2011. 352 p.
72. Henry, Helga Bender. Cameroonona Clear Day. Pasadena, CA: William Carey Library, 1999. 285 p.
73. Hilditch, A.N. Battle Sketches, 1914-1915. Oxford: University Press, 1915. 136 p.
74. Isabel V. Hull. Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany. Cornell: University Press, 2005. 151 p.
75. Jacob G.E. Deutsche Kolonialpolitik in Dokumenten. Leipzig: Dieterich, 1938. 608 p
76. Kelly, Patrick J.. Tirpitz and the Imperial German Navy. Indiana University Press. Bloomington, 2011. P 121 – 127
77. Kolonien unter der Peitsche: Eine Dokumentation / Hrsg. von F. F. Müller. B., 1962. 123 p.
78. Rachel Anderson, Redressing Colonial Genocide Under International Law: The Hereros 'Cause of Action Against Germany California: Law Review, 2005. 37 p.
79. Wehler H.-U. Bismarck und der Imperialismus. Fr./M., 1985. 586 p.
80. Horst Gründer. Geschichte der deutschen Kolonien. Stuttgart, 2004. 368 p.

## ДОДАТКИ

## Додаток А











